Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 204 (10189) | 1976 чылдың август 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ТАРАА, СИГЕННИ КАМГАЛААР

Б. ДОЛЧАҢМАА,

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак черни чөп ажыглаарынче, тарылганы болгаш сиген шөлдерин камгалаарынче улуг кичээнгей салып турар. Черни, тарылгаларны, тарымал ыяштарны болгаш сиген шөлдерин хумагалыг көөр чорук көдээ ажыл-агый культураларындан бедик дүжүт алырының, малга быжыг чем-суур тургузарының үндезини болур.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле ниити күрүне болгаш бүгү улусчу сорулганы боттандырарынга тарылганы болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажыглалдыг черлерин саза бастырарындан камгалаары улуг ужур-дузалыг. Чамдык хамаатыларның болгаш эрге-дужаалдыг кижилерниң ээ-харыысалга чогундан колхозтарның болгаш совхозтарның тарылгазы, сиген шөлдери, тараазы болгаш мал чеми каража-когаралга таваржыр чорукту күрүнениң талазындан болдурбас дээрзи билдингир. Ол сорулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Колхозтарның болгаш совхозтарның тарылгазын саза бастырганы дээш харыысалга дугайында» Чарлыкты 1955 чылдың январь 11-де хүлээп алган.

Ук Чарлыкта тарылганы саза бастырганынга буруулугларга онаар харыысалганы болгаш чедирген когаралды эгидериниң, торгаалдың чурумун болгаш хемчээлин доктааткан. Малдар болгаш куштар колхоз, совхозтарның тарылгазын, шөлдерин болгаш тарымал үнүштерин саза базып үрээш, когарал чедиргенде оларны каражага таварышкан ажыл-агыйлар тударын болгаш оларның ээлери чедирген когаралды эгиткен соонда бээрин көрүп турар. Бо эргени колхозтар, совхозтар удуртукчуларынга, көдээ болгаш суур Советтеринге тывыскан.

Тарылгаларны, сиген шөлдерин болгаш өске-даа чүүлдерни мал чиир болгаш саза базар чоруктар бисте хөй турда-ла, Чарлыктың негелдези республикада багай күүсеттинип турар. Тараа, сигенге киргеш, ажыл-агыйларга когарал чедирген малдарны тутпайн турар ийикпе чамдыкта оларны чүгле шөлден үндүр сүрүп каар таварылгалар хөй.

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери тараа, сиген шөлдерин саза бастырар чорук-биле демиселди кошкак чорудуп, тарылганы болгаш өске-даа ажыглалдыг черлерни камгалаар талазы-биле дээштиг хемчеглер алырын көдээ ажыл-агый органнарындан чогууру-биле негевейн турар. Көдээ ажыл-агый министерствозу, ооң чер-черде органнары сөөлгү үеде бо ажылды кошкаткан. Министерство болгаш эргелелдер тарылгаже мал киргенинден болган когаралдарны санап көрбейн турары элдептиг. Бир эвес боттуг байдалды ап көөр болза, тараа, сигенге мал киргенинден колхозтар болгаш совхозтар аажок улуг когаралдарга чыл бүрүде таваржып турар. Ол материалдыг когаралдар эгиттинмейн келген.

Ам тараа быжып эгелээн. Удавас ажаап алыышкын калбарар. Амгы ажаалдада тараа чидириин болдурбазы черле онза чугула. Ол сорулга мал чеминиң массалыг белеткелинге, ногаа ажаалдазынга база хамааржыр. Бо талазы-биле баш удур-ла, тараа, сиген үнүп эгелээнде-ле, белеткенир ужурлуг турган.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйлар черни болгаш ооң үнүжүн хумагалал чок көрүп турар чүүлдер бар. Чижээ, Арыг-Үзүү суурнуң чурттакчыларының инектери кызыл-тас тараан шөлче кирип турда, ону кым-даа совхоз дирекциязынга азы көдээ Советке дыңнатпаан, а совхоз удуртукчулары ону «эскербейн» калган. «Тиилелге» совхозтуң тараазын база мал чиип турган, ынчалза-даа бо талазы-биле чогуур хемчег алдынмаан.

Ажыл-агыйларның тараан болгаш эңэ-даа кол сиген шөлдерин мал, аът болгаш автотранспорт үреп турар. Ол дээрге ажыл-агый удуртукчуларының, специалистерниң сиген, тараа шөлдерин камгалаарын хамаан чок көрүп турарының түңнели-дир. Сиген кезер черлерни транспорт-биле сүстүрүп, кижилер (катчылар, моогучулер, балыкчылар) саза базып каап чыдарын бо-ла көрүп болур. Чижээ, Кызыл районда «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Булуңга сиген шөлүн мотоцикл болгаш автомашина-биле ыңай-бээр сүстүрүп каапкан. Колхоз баштаар чери ону биле тура-ла шиитпирлиг хемчег албаан. Улуг-Хемниң чаагай сигенниг ортулуктары база багай камгалаттынып турарындан, саза бастынгылаан.

Чайлагга турган бүгү инектерни сигенни кестинмээн Оттук-Даш фермазынче август эгезинде-ле көжүргени канчап-даа таарышпас. Ында сиген шөлүнүң чамдызын мал саза базып каан. Ындыг кара туразында чорук дээш, буруулуг кижилерни шыңгыы көөр херек. Бодаарга бичии ышкаш мындыг хөй санныг үрегдээшкиннер республика хемчээли-биле алыр болза, улус ажыл-агыйынга аажок улуг когарал болуру билдингир.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ, суур Советтериниң чамдык удуртукчулары үстүнде айыткан Чарлыкты билбес болуп турарындан тараа, сиген шөлдериниң малга бастырар чорук-биле демиселди кошкаткан дээрзин демдеглээр херек. Мооң ужурунда тараа, сиген шөлдерин саза баскан малдарның, куштарның, транспорттуң ээлеринге онаар торгаалдың хемчээлин болгаш чедирген когаралды эгидериниң чурумун база катап сагындырары чугула болуп турар. Тарылгага мал киргенинден болган өске-даа хевир-биле чедирген когарал дээш, малдың санындан, каш катап киргенинден болгаш чедирген когаралдың хемчээлинден хамаарыштыр чогуур материалдыг харыысалганы онаап турар. Мал болгаш куш тарылгаже бир удаа кирген болза, оларның ээзи чедирген когаралды долузу-биле эгитпишаан, көдээ, суур азы хоорай Совединиң онааган торгаалын төлээр. Тарылгаже, сигенче хой, өшкү, хаван, бызаа кирген болза, баш бүрүзүнге 25 рубль, бода малга, ооң иштинде тевеге 50 рубль, кушка 5 рубль торгаал онаар. Тарылганы, сигенни ийи удаа үрээнде торгаалды ийи катап улгаттыр онаар.

Чүък транспорту-биле тарылга болгаш тарымал үнүштер таварты эртер болза, буруулуг кижилерге 50 рубль, автомашина, трактор, комбайн болгаш өске-даа техника-биле эртер болза 100 рубль чедир торгаал онаар. Буруулуг кижи тарылганы болгаш ажыглалдыг черлерни сагыштыг-биле үрээни тодараттынар болза, кеземче харыысалгазын онаары көрдүнген. Чедирген когаралдың хемчээлин тодарадыры-биле Советтерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның төлээлекчилеринден, чүгле таварылга болу бергенде эвес, а доктаамал ажылдаар комиссияны тургускан турар ужурлуг. Буруулуг кижилер чедирген когаралды болгаш торгаалды төлээркиден ойталаар болза, көдээ, суур Советтери улус судтарын дамчыштыр албадал-биле төлеттирер.

Үстүнде айтырыгны чугаалажып тура, ажаап алыышкын үезинде тарааның камгалалының дугайында бодаары чугула, чүге дээрге бо айтырыглар аразында тудуш харылзаалыг. Ынчангаш ажаалда кампаниязын организастыг болгаш шынарлыг чорудар талазы-биле айтырыгларны күүском хуралдарынга, көдээ ажыл-агый органнарынга чугаалажып көрген турар ужурлуг. Ону чүгле бисте байдал эвес, харын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «1976 чылдың дүжүдүнүң ажаалдазын, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш мал чемнерин белеткээрин хандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырары база негеп турар.

Ам кол кичээнгейни тарааны камгалаар хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырарынче угландырары чугула. Колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары болза специалистер-биле, бухгалтерия-ревизор ажылдакчылары-биле, шаңнар, складтар эргелекчилери-биле дүжүт камгалалының комплекстиг хемчеглерин ажаап алыышкынның бүгү үе-чадаларынга — ажаалдага, белеткелге, сөөртүлгеге болгаш шыгжаарынга чедир ажылдап кылгаш, боттандырар ужурлуг. Складтарның, шыгжамырларның, элеваторларның камгалал дериглелериниң ынанычтыын хынаан турары чугула. Үстүнде айыттынган ажылдар колхозтарда, совхозтарда сула чорун турарын, харын-даа чамдык ажыл-агыйларда ам-даа эгелевээнин айытпайн барып болбас.

Бүгү ажыл-агыйларга материалдыг чүүлдер харыылаар кадрларны хынамчалыг шилип алгаш, оларны ажылга шын хуваап тургузары чугула. Ажаалдага киржип келген кижилер-биле материалдыг харыысалга дугайында керээ чарза эки.

Шөлдерге, шаңнарга, складтарга, хүлээп алыр пункттарга хөй-ниитичи контрольду чорудар тускайжыткан дружиналарның, рейд бригадаларының составын амдан эгелеп четчелээр херек. Ындыг хемчеглер тараа чидириниң оруктарын болгаш самчыгдакчыларның шургуушкунун дуглап шыдаар. Иштики херектер органнарынга, ылаңгыя ОБХСС-ке профилактиктиг ажылдың улуг үлүү онаажыр. Тарааны камгалаар кижилерни баш удур бодамчалыг тургузары, оларның хүлээлгелерин ылап хуваары эргежок чугула. Бо талазы-биле бисте дуржулга бар-даа болза, бар планнарга ылавылалдарны болгаш немелделерни амгы байдалга дүүштүр киирер апаар.

Ажаап алыышкын үезинде кол сорулгаларның бирээзи болза тарааны арыглап, сайгарып турар үеде чидириглерни болгаш кайы хамаан чок үндүр бижилгени болдурбазы болур. Тараа үрелген болгаш чидириглиг болган таварылга бүрүзү эң хынамчалыг көрдүнген болгаш буруулуг кижилерни шыңгыы хемчег алган турарын чедип алыр херек. Көдээ ажыл-агый продуктуларын камгалаар дээш демисел — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези. Байлак шөлдеривистиң чаа дүжүдү бичии-даа чидириг чокка ажаап алдынган турар ужурлуг.

СЭКП Төп Комитединде

«СЭКП-ниң XXV съездизиниң негелделери-биле холбаштыр ыяшты ажыглаарының ажыктыын бедидериниң талазы-биле ССРЭ-ниң Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министерствозунуң ажылының дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүрүнүң министерствозу адырның ажылын удуртуруун элээн экижиткен, бодунга тускайлап берип турар ыяш курлавырларын ажыглаарының үре-түңнелдиин бедиткен деп, СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглеп турар. Эрткен беш чылда ыяштың комплекстиг болбаазырадыры дүрген хөгжээн, ыяш кылыгларны база тудуг ыяжын бүдүрери көвүдээн.

Ооң-биле чергелештир бүдүрүлгениң тургузуунда болгаш чурттуң ыяш байлактарын ажыглаарының үре-түңнелдиин бедидериниң талазы-биле ажылда шыңгыы четпестер бар деп, СЭКП ТК-зы демдеглээн. Ыяшты ажыглаарының коэффициентизи адырда ам-даа куду, белеткээр, сөөртүр болгаш болбаазырадыр үеде ыяштың чидириин оожум кызырып турар. Калбак бүрүлүг ыяш аймаан целлюлоза-саазын үлетпүрүнге, тудугга, ыяш плиталар бүдүреринге ажыглап турары четпес, савалаар чүүлдер кылдыр ыяшты чарыгдап турары улуг.

Ол бүгү четпестер дыка улуг чергези-биле ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозунуң ажылында чедир кылдырмайн турар чүүлдер-биле тайылбырлаттынар. Тоску беш чылда министерство тудуг ыяжын болгаш ооң ажыктыг солукчуларын бүдүрер талазы-биле планны күүсетпээн.

Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрде кол ведомство болур бодунга онаашкан эрге-хүлээлгелерни ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозу кошкак боттандырып, ыяш чиг-эдин белеткээриниң болгаш болбаазырадырының чорудулгазында оонакталып үнер чүүлдерни эвээжедириниң азы бүрүнү-биле болдурбазының аргазын берип турар чаа технологтуг чорудулгаларны база дериишкиннерни чогаадып кылырынга болгаш бүдүрүлгеге шиңгээдиринге эртем-шинчилел база төлевилел институттарының күжениишкиннерин четпес мөөңнеп турар.

Ыяш чиг-эдиниң курлавырларын комплекстиг ажыглаар талазы-биле мурнакчы коллективтерниң дуржулгазын ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелеринде калбаа-биле ажыглавайн турар, чедери берге черлерде ыяшты ажылдап кылырының ээлчежир аргазын болгаш материалдыг база күш-ажыл чарыгдалдарын дыка кудуладырының аргазын берип турар күш-ажылды организастаарының өске-даа чаа хевирлерин ажыглап турары оожум.

Ыяшты комплекстиг болбаазырадырын база ажыктыг продукцияны бүдүрүп үндүрерин хандырар бүдүрүлге күчүлерин улгаттырарының болгаш шиңгээдип алырының талазы-биле онаалдаларны министерство күүсетпейн турар. Ыяштан плиталар болгаш фанералар бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелерни база цехтерни дерип тургузар үеде ССРЭ-ниң Аар тудуг министерствозу, ССРЭ-ниң Үлетпүр тудуунуң министерствозу, ССРЭ-ниң Тудуг министерствозу хожудаашкынны болдуруп турар.

Ыяшты камналгалыг чарыгдаарының айтырыгларынга эргежок чугула негелделиг чорук ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозунда чок болуп, куду шынарлыг кылыгларны үндүрүп, дешпилгелиг стандарттарны оожум шиңгээдип ап турар, шынарның Күрүне демдээн баскан продукцияның улуг-хуузу эвээш. Ыяштан кылган материалдарны үрелбес кылдыр болбаазырадырын адырда багай организастаан.

Ыяш чиг-эдин ажыглаарының деңнелин бедидери ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң амгы үениң дериишкиннери-биле хандырттынганындан дыка чергези-биле хамааржыр деп, СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап демдеглеп турар. Станок үлетпүрүнүң министерствозу ындыг дериишкиннерни бүдүрүп үндүрерин оожум шиңгээдип ап турар.

Ыяш байлактарын хумагалап көөрүнүң ёзуунга күш-ажылчы коллективтерни кижизидериниң, ыяш үлетпүрүнүң ажылының көргүзүглерин экижидериниң талазы-биле партия организацияларынга болгаш ажыл-агый удуртукчуларынга чамдык партия органнары чогуур негелдени салбайн турар.

СЭКП Төп Комитеди ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозунуң коллегиязының кичээнгейин адырны удуртуруунда бар болуп турар шыңгыы четпестерже, бүдүрүлгениң тургузуун экижидеринден болгаш ыяш чиг-эт курлавырларын ажыглаарының үре-түңнелдиин бедидериниң талазы-биле партияның база чазактың онаалдаларын күүседиринге чогуур быжыг туруштуг чоруктуң чок болуп турарынче угландырган.

Онгу беш чылда ыяшты комплекстиг болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгени хөгжүдериниң дүрген темпилерин хандырар; адырны хөгжүдеринге тускайлап берип турар капитал салыышкыннарын эң-не улуг беримчелиг-биле ажыглаары, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының байдалдарын тургузары дээш министерствонуң аппаратының ролюн болгаш харыысалгазын бедидер немелде хемчеглерни алырын министерствога сүмелээн. Ыяш курлавырларын ажыглаарын улам ыңай экижидерин, белеткеп турар ыяштың кубометр бүрүзүнден ыяш продукциязын ажылдап үндүрерин көвүдедирин министерствонуң эң чугула сорулгазы деп санаан.

ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозунга СЭКП ТК-ның хүлээткени болза:

тудуг ыяжының болгаш ыяштан оондакталып үнер чүүлдерниң үлетпүрлүг болбаазырадылгазын чер болганга аайлап таарыштырары-биле бүдүрүлге каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелерниң, эртем-шинчилел, төлевилел институттарының база конструктор бюроларының коллективтериниң кичээнгейин ыяш белеткээр болгаш ыяш болбаазырадыр бүдүрүлгелерни улам ыңай техниктиг чаарты дерииринге база ажыктыын бедидеринге, чаа технологтуг чорудулгаларны ажылдап кылырынга болгаш шиңгээдип алырынга, ада-чурттуң база даштыкының мурнакчы дуржулгазын өөренип көөрүнге болгаш шиңгээдип алырынга мөөңнээр;

доктааттынган планныг онаалдаларны күүседири, чиг-эт чарыгдаарының нормаларын болгаш технологтуг чурумну сагыыры дээш каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга негелдени бедидер, ыяш дилер заводтарны чиг-эт-биле хандырарын экижидер, бүдүрүлгелерниң чаңгыс аай турум ажылдаарын чедип алыр;

ажылдап турар бүдүрүлгелерге оларны чаартырының болгаш чаа дериишкиннерни тургузарының күсели-биле продукция бүдүрүп үндүрерин улам ыңай көвүдедириниң, бүдүрүлгениң иштики курлавырларын бүрүнү-биле ажыглаарының, кылыгларның шынарын база тургузуун экижидериниң, ыяш экспортунуң ажыктыын бедидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар;

кезери-биле тускайлап берген ыяш фондузун, ооң иштинде калбак бүрүлүг ыяштар аймаан бүрүнү-биле ажыглаарын хандырар, түр үениң дериишкиннеринге база өске-даа ажыглал херегледеринге ыяш чарыгдаарын кызырар;

мергежилдиг ажылчын кадрлар белеткээр талазы-биле ажылды экижидер, профессионал-техниктиг училищелерниң, ыяш-техника школаларының четкилерин хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни алыр. Адырга кадрларны быжыглаары-биле чурттаалганың болгаш культура-амыдыралдың эргежок чугула байдалдарын тургузар.

Чаңгыс аай техника политиказын чорудар талазы-биле ажылдарны күштелдирерин, дешпилгелиг технологияны болгаш мурнакчы дуржулганы ыяш база ыяш болбаазырадыр үлетпүрниң бүгү-ле бүдүрүлгелеринге оларның ведомстволарга чагырткаңындан хамаарылга чокка нептередирин адырда кол организация болур ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозундан СЭКП ТК негээн.

Ыяшты белеткээрин болгаш болбаазырадырын боттандырып турар министерстволар болгаш ведомстволар ыяш чиг-эдин бодунуң бүдүрүлгелеринге ажыглаарын экижидер хүлээлгелиг. Ыяш дилер бүдүрүлгени концентрастаарының болгаш оонакталган чүүлдерни технологтуг чоңгу кылдыр ажыглаарының талазы-биле хемчеглерни алыр, ыяшты ынаныштыг кадагалаарын хандырар.

Онгу беш чылда целлюлоза-саазын бүдүрүлгелеринге калбак бүрүлүг ыяш аймаан болбаазырадырын база оон саваалаашкынга херегләэр картонну бүдүрерин дыка көвүдедир талазы-биле хемчеглерни алырын Саазын үлетпүрүнүң министерствозунга даашкан.

Ыяш чиг-эдин чөптүг ажыглаарының талазы-биле эртем шинчилелдерин чорударын калбартырын, эртемниң ажылдап кылган чүүлдерин бүдүрүлгеге шиңгээдип алыры дээш контрольду күштелдирерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитединге сүмелээн. Үзүктелиишкин чокка ыяш ажыглаарының принциптерин ёзугаар ажылдап турар комплекстиг ыяш үлетпүр ажыл-агыйларының ажылының дуржулгазын нептередирин ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозу-биле болгаш ССРЭ-ниң Күрыяш ажыл-агыйы-биле кады организастаар.

Ыяш болбаазырадыр бүдүрүлгениң тургузуун үндезинни-биле экижидерин база шоолуг бүдүрүкчүлүг эвес үр ажыглаар дериишкиннер бүдүрүп үндүрерин кызырарының күсели-биле ыяш чиг-эдин эң-не бүрүнү-биле ажыглаарын хандырар комплекстиг дериишкиннерни онгу беш чылда бүдүрүп үндүрерин дыка көвүдедириниң хемчеглерин ССРЭ-ниң Күрпланы база Станок үлетпүрүнүң министерствозу алыр хүлээлгелиг.

Ылаңгыя комплектилиг импорт дериишкиннери-биле дерип тургузар, ыяш плита, хырбалаан фанера бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелерниң тудуунуң айтырыгларынга кичээнгейин күштелдирерин, капитал салыышкыннарын шиңгээдип алырының база бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга кииреринниң планнарын күүседиринге бо чылдың бирги чартыында болдунган хожудаашкынны узуткаарын ССРЭ-ниң Ыяш үлетпүр министерствозунга болгаш тудуг министерстволарынга саналдаан.

Ыяш чиг-эдин ажыглаарын экижидер сорулга-биле оонакталып үнген ыяш артынчыларын организастыг чыырының болгаш болбаазырадырының айтырыын шиитпирлээрин дүргедедирин, курлавырларның база ол чиг-этти хуваарының балансыларын кылып тургузарын ССРЭ-ниң Күрпланынга база ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга дааскан.

Ыяш чиг-эдиниң курлавырларын бүдүрүлгелерниң ажыглап турары дээш контрольду күштелдирерин, бүдүрүлге коллективтериниң партия организацияларының кичээнгейин арга-ыяш шөлүнүң гектар бүрүзүнден база болбаазырадып турар ыяштың кубометр бүрүзүнден продукция үндүрерин бедидеринче угландырарын эвилелдешкен республикаларның Компартиялар ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга сүмелээн.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер
Чөвүлелинде, облпрофчөвүлелде болгаш
ВЛКСМ обкомунда

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Мал чеми белеткээр талазы-биле шалыпчы айның үшкү неделязының түңнелин чугаалажып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому эрткен неделяда мал чемин белеткээриниң темпилери элээн бедик берген деп демдеглээн. Ооң мурнунда неделяда 7 хуу турганынга бодаарга сиген талазы-биле немелде өзүлде 11 хуу, витаминниг сиген далганының талазы-биле немелде өзүлде 4 хуу турганындан 6 хуу болган. Август 23-те республикага сиген белеткелин планныг онаалдага хамаарыштыр 36,1 хуу, сенажты 100,6 хуу, будук-бүрүнү 39,6, витаминниг сиген далганын 26,4 хуу, чылда планныг онаалдага хамаарыштыр силос массазын 127,7 муң тоннаны азы 22 хуу салган.

Сиген белеткелин Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Кызыл болгаш Барыын-Хемчик районнар, «Торгалыг», «Бай-Тал», «Сүт-Хөл», «Сукпак», «Алдан-Маадыр» болгаш «Барлык» совхозтар, Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Каа-Хемниң «Тиилелге» болгаш Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозтары элээн бедик темпилер-биле чорутканнар. Сенаж талазы-биле планныг онаалдаларны Улуг-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик районнар база элээн каш колхозтар болгаш совхозтар күүсеткен болгаш ажыр күүсеткеннер.

Ооң-биле чергелештир Таңды, Бии-Хем районнарда сиген белеткелиниң темпилери күш-ажылды кошкак организастааныындан куду болуп артышкан. а «Совет Тыва», «Шивилиг», «Өөк», С. К. Тока аттыг совхозтарда сигенни планныг онаалдага хамаарыштыр чүгле 11—13 хуу белеткээн. Тес-Хем болгаш Өвүр районнарның ажыл-агыйларында мынчага чедир силосту салып эгелевээн. Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарның ажыл-агыйларында витаминниг сиген далганын белеткээр талазы-биле агрегаттарның хонукта бүдүрүкчүзү мурнукузу ышкаш куду.

Шалыпчы айның үшкү неделязының түңнелдериниң талазы-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң мал чеми белеткээринге социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр санзары болза:

районнардан — **Бай-Тайга районну;**

ажыл-агыйлардан — Чөөн-Хемчик районнуң **«Искра» колхозун.**

Бай-Тайга районга болгаш «Искра» колхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналдарын тывыскан.

Дүжүттүң массалыг ажаап эгелээни-биле холбаштыр мал чеминиң бүгү хевирлерин белеткээриниң бедик темпилерин хандырар талазы-биле хемчеглерни ап чорударын, СЭКП райкомнарынга, райсоветтерниң күүскомнарынга, көдээ Советтерге, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга база тускай эртемниглеринге доктаал хүлээндирген.

АВМ-ни ажыл-биле хандырар

Витаминниг сиген далганы белеткээр агрегатты Тес-Хемниң «Чодураа» колхозта эрткен чылдың төнчүзүнде тургускан. Чүгле бо чылдың август эгезинден ону ажылдадып эгелээн. 30 ажыг тонна сиген далганы белеткээн. Агрегатты долу күш-биле ажылдатпайн турарының дугайында шүгүмчүлеп турза-даа, байдал улуг-ла өскерилбээн.

АВМ 340 тонна сиген далганы белеткээр ужурлуг. Органнаас чок болганындан планның күүселдези бергеден турар. Ам ында кукурузаны далганнаан турар, ооң соонда өске ногаан массаже шилчиир. Бо неделяның баштайгы хүннеринде агрегат база-ла чамдык хүннерде долу күш-биле ажылдаваан. Ооң чылдагааны — агрегатты ногаан масса-биле үзүк чок хандырбайн турарында. Чижеглеп ап көрээл. Баштайгы хүнде агрегат ажылдаваан. Чылдагаан хөй. Септеп турган. Ол үеде бир чамдык ажылдакчылар Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозка барып, ында АВМ-ниң ажылы-биле таныжып чораан.

Неделяның ийиги хүнүнде агрегат чүгле ийи машина кукуруза далганнаал. Чүге дээрге машиналар (ийи машина) сигенни ырактан орай эккелген. Колхозтуң контора аппарадының ажылдакчылары мында шефтеп ажылдап, машиналарның сигенин дүжүрүп турар. Кылыр ажыл эвээш болганындан олар машиналар манап олургудаар. Даараазында хүнде байдал кандыг болганыл? Ол хүн ийи машина үзүк чок ажылдап хүнзээн. Шынап-ла хүн бүрү мынчаар ажылдап турар болза, ажыл-херек бүдүнгүр болбайн канчаар.

АВМ-ни ийи ээлчеглиг ажылдаар кылдыр доктааткан. Бир ээлчегде-ле үш кижи ажылдаар. Ээлчегни Комбу Виктор, Оюн Виктор олар удуртуп турар. Эртенгиниң чеди шактан кежээкиниң чеди шакка чедир ажылдаары көрдүнген. Ол график сагыттынмайн турар. Ооң чылдагааны болза ногаан масса-биле доктаамал хандырбайн турарында. Ниитизи-биле мында ажылды организастааны кошкак, ээлчеглерниң ажылдап турарынга доктаамал удуртулга көзүлбес. Социалистиг чарышты тодаргай организаставаан.

АВМ-ни долу күчүзү-биле ажылдадыры «Чодураа» колхозтуң баштаар черинден негеттинип турар.

Б. ДИРЧИН.

Төрээн чуртка — 5000 тонна тараа

Ындыг социалистиг хүлээлгени Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң тараажылары кубаньчыларның үлегерин ёзугаар алган.

Төрээн чурттуң шыгжамырынга 4,4 миллион тонна тараа киирер дээн Краснодар крайның тараажыларының эгелээшкининге харыы кылдыр Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтуң ишчилери баштай алган социалистиг хүлээлгезин эде көргеш, күрүнеге беш муң тонна тарааны дужаарын шиитпирлээннер. СЭКП Каа-Хем райкомунуң бюрозу оларның ол шиитпирин изин-биле деткээн.

— Бистиң колхозтуң тараазы 5600 гектар черде чаштынган — деп, колхозта партбюро секретары Т. С. Салчак чугаалап турар. Оон шуптузу чаагай, ам быжып эгелээн. Саналга ёзугаар алырга, гектар черге онаашнтыр 17 центнер дүжүттү ап болур. Колхозтуң кежигүннери краснодар тараажыларының эгелээшкинин деткиивишаан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң кубаньчыларга чагаазынга хей-аът кирип, мурнунда күрүнеге ийи муң тонна тараа дужаар хүлээлгезин эде көөрүн шиитпирлээн. Партия болгаш колхозтуң ниити хуралынга Төрээн чурттуң шыгжамырынче беш муң тонна тарааны чүдүрүп чорудар сөзүн бергеннер. Ол дээрге колхозтуң тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнден он центнер дүжүттү күрүнеге бээри-дир.

Колхозтуң кежигүннеринге ажаалданы чүгле шынарлыг болгаш бедик деңнелге чорудкан таварылгада хүлээлге күүсеттинер деп чүве билдингир. Ынчангаш чээрби комбайнны болгаш тос жатканы эки белеткээннер. Механизаторларны ийи дакпыр Ленин орденниг Дойбан Даваа, Арапча Паздрин болгаш Даниил Кудрявцев оларның звеноларында хувааган. Тарааның дүжүдү бедик болганда комбайннарның күжүн долу ажыглаар, автомашиналарны бичии-даа анаа тургуспас сорулга-биле агрегат бүрүзүнге шөлдү хуваай үзерин дугурушкан.

Бо чылын комбайннарның кылыр ажылы улуг — агрегат бүрүзү ортумаа-биле 480 тонна тараа бастырар. Элээн хөй механизаторлар оон-даа хөйнү кылырын шиитпирлээн. Чижээлээрге, Дойбан Даваа 650 тоннаны, Сергей Оюн 600 тоннаны, Сергей Дарыма 500 тоннаны бастырар деп сөзүн берген.

Колхозтуң шаңы болгаш ында тарааны арыглаар, кургадыр агрегаттар белен. Партия организациязы ылаңгыл колхозчуларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейин улам күштелдирген. Социалистиг чарыштың негелделери кылдынган болгаш бадылаттынган. Ооң түңнелдерин он хонгаш-ла үндүрер, мурнакчылар ынчан шаңнадыр болгаш мактадыр.

Ажылды организастаарынга түр партбөлүктер тургустунган. Агитаторлар болгаш политинформаторлар томуйлаттынган. Оларның аразында беш комбайнер бар. Колхозтуң Культура бажыңының, библиотеканың, школаның коллективтери тараа ажаалдазын база боттарының херээ кылдыр санап турар. Олар культура-массалыг ажылдарны харыылаарлар.

Тараа ажаалдазын шалыпкын удуртур тускай бөлүктү партбюро биле колхоз баштаар чери тургускан. Ол бөлүктү колхозтуң кол агроному Ф. И. Бортников баштаар. Дүжүт ажаалдазы үжен ажыл хүнүнде доостур.

Колхозта тараа ажаалдазы эгелээн. Баштайгы хүннер колхозчуларның хей-аъттыын, ажылдың чогумчалыын көргүскен.

Т. СЕРМАВКИН.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА

Онгу беш чылдың бирги чылының дүжүдүнүң баштайгы тараазын Кызылдың сайгарылга баазазы хүлээп ап эгелээн.

«Тиилелге» совхозтуң механизаторларының бастырганы баштайгы 300 ажыг тонна тараа дүүн күрүне шыгжамырында кирген.

Тараа дужаалдазы үргүлчүлевишаан.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Дүүн СЭКП обкомунуң хуралдаар залынга Тываның Б. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының ийиги ээлчээ тударынга шылгараан ажыл-ишчилерге шаңналдарны тывыскан. СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Улустарның найыралы орденни Новосибирск областа «Сибирьканконструкция» трестиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. Д. Коссовскийге тывыскан.

«Северовостокэлектромонтаж» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы Ю. К. Абакумовка Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты тывыскан дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Бижиин, «Сибирьстальконструкция» трестиң Абаканда монтаж эргелелиниң начальниги В. И. Кормилкинге, «Северовостокэлектромонтаж» трестиң эргелекчизи Е. Н. Холомьевке Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин тывыскан.

Эш Г. Ч. Ширшин шаңнаткаңнарга байыр чедиргеш, оларның ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзээн.

Малга чем белеткээр шалыпчы айда

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

1976 чылда дүжүт ажаап алыышкынын, кодээ ажыл-агый продуктуларын, мал чемнерин белеткээрин хандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын удуртулга болдургаш, бистиң районнуң партия, совет, ажыл-агый органнары элээн ажылды чорудуп турар.

Сиген белеткелиниң талазы-биле айтырыгны партия райкомунуң, ооң бюрозунуң, активтиң, эге организацияларның хуралдарынга чугаалашкылаан. Аңаа хамаарыштыр тускай хемчеглерни ажылдап кылып, доктаалдарны хүлээп алган. Ниитиниң малынга четчир чем-суурну тургузары-биле ажыл-агый, бригада, звено, кижи бүрүзүнге хүнде, беш, он хонукта, айда кылыр план даалгаларны берген. Ооң түңнелдерин район ниитизинге он хонуктап, ажыл-агыйларга беш хонуктап үндүрер. Он хонук түңнелинде бирги черни алган ажыл-агыйга партия райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле акша шаңналын тыпсып турар. Тиилекчи болган бригадаларга, звенолорга вымпелдерни болгаш өртектиг шаңналдарны тыпсырда ында күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, ылаңгыя тук ап турар ажыл-агыйның төп суурунда корум-турумнуң байдалын база кичээнгейге алыр.

Баштайгы он хонуктуң түңнели-биле «Мурнакчы» колхоз (баштаар черниң даргазы В. С. Очур-оол, партком секретары С. Ш. Комбу, кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы Д. Д. Мижит-оол) чайгаар үнген 660 тонна сигенни белеткээш, партия райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо ажыл-агыйда сиген белеткелиниң темпизи эрткен чылдагызындан бедик. Ында ажылды организастааны эки, ылаңгыя частыг хүннерде сигенни долгактаар арга-биле белеткээш, кургаткан. Малга чем белеткээр ажылдың районга ийиги он хонуунуң түңнели-биле «Бай-Тал» совхоз бирги черни ээлээн. Бо ажыл-агый бистиң районнуң колхоз, совхозтарындан сигенни сенажтап белеткээр арганы бир-ле дугаар ажыглап, 200 тонна ажыг сенажты чоокку хүннерге чедир белеткээн. «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери республиканың бүгү колхозтарын болгаш совхозтарын шалыпчы ишче кыйгырган болгаш чайгаар үнген сиген белеткээр планын чедиишкинниг күүсеткеш, республиканың ажыл-агыйларының аразында чарышка бирги черни ап, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ниитизи-биле бистиң район 1976—1977 чылдарның кыжының үезинде малга арбын чем курлавырын тургузар сорулга-биле 7000 тонна чайгаар үнген болгаш чаңгыс чылдыг сигенни, 480 тонна сенажты, 8650 тонна силосту, 1000 тонна хыргылышты, 4000 тонна саваңны, 1080 тонна будук-бүрүнү белеткээр. Бо чугула кампанияже кодээниң ажыл-ишчилериниң, шефчилериниң бүгү күжүн мобилизастап, районну малга чем белеткээриниң планын 60 ажыг хуу күүсеткен.

Хову, шөлдерде мал чеминиң белеткелинде 29 бригада, 147 звено тургустунган. Ында 1000 ажыг кижи ажылдап турар. Районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, ажыл-агыйда партком-нар удуртукчулары бо чугула кампанияның темпизин кошкатпас дээш бүгү хемчеглерни ап турар. Шалыпчы иштиң мурнуку одуруунда коммунистер чорупп, хову, шөлдерде хайныккан ажылдың организакчылары болган. Районда коммунистерниң 75 хуузу мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган, 14 бригаданы, 43 звенону коммунистер удуртуп турар.

Малга чем белеткелин партийжи шыңгыы контрольга тургузары-биле районда 13 партбөлүктү түр тургускан. Ында 104 коммунист бар. Олар чер-черде ажылга бир демниг чорукту, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, чарышка башкарыкчы рольду ойнап турар. Районда элээн хөй бригадалар, звенолар бо чугула кампанияга шалыпчы ажылдап, үлегерин көргүскен.

Ылаңгыя «Кара-Хөл» колхозтуң Даштыг-Хөлде партбөлүк организакчызы Х. Сонам-Байыр, «Тээли» совхозтуң хову бригадазында Е. Бүдүгө оларның звенолары мал чеми белеткээр планнарын ажыр күүсеткен. «Бай-Тал» совхозта Т. Казак-оолдуң удурткан механизастаттынган звенозу, «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак СБФ-зиниң коллективи (партия эге организациязының секретары Р. Билчей) планныг онаалдаларын база чедиишкинниг күүседип турар. «Тээли» совхозтуң малчыннары эштер Буянды, Дуу, Сенги-Доржу олар боттарының пландарын ажыр күүсеткилээн.

Ниитиниң малынга чем-суурну тургузары — хүннүң чугула айтырыы. Бо ажылче немелде күштү, район төвүнүң болгаш суурларның чурттакчы чонун мобилизастаан. Амгы үеде район төвүнүң албан организацияларындан ийи чүс ажыг кижи сиген белеткелинде ажылдап, ажыл-агыйларга улуг дузаны көргүзүп турар. Олар сиген белеткээр планын доозар чыгай берген. Район төвүнүң бүдүрүлгелериниң, организацияларының коллективтеринден өрт командазы, коммунал ажыл-агый чери, харылзаа бөлдири, райкүүском болгаш өске-даа организациялар боттарының онаалдаларын күүсеткен.

Сиген кезилдезин эгелээр мурнунда ажыл-агыйларда бар техниканы бүрүн септээн турган. Амгы үеде 26 трактор, 10 грабль, тракторнуң сиген кезер 12 машиназы бар. Районнуң девискээринде машина-техника-биле сиген кезер шөлдерниң эвээжин барымдаалааш, хол кадыырлары-биле кезеринче күштү мөөннээн. Ынчангаш дөрт ажыл-агыйда чеди чүс ажыг кижи хол кадыырлары-биле кестирип турар. Бар аргаларны ажыглап, чүгле чайгаар үнген сиген белеткээри-биле кызыгаарланмайн, өске-даа хемчеглерни база ап турар. Чижээ, «Мурнакчы» колхозтуң бүгү коммунистери төрүүр хойнуң кодан бүрүзүнге 50 кг артыш, шиви, пөш будуун дээрбелеп белеткээр деп ниициатива үндүрген. Ону бо хүннерде боттандырып эгелээн, өске ажыл-агыйларга база чорудар.

Ажылчын планны ёзугаар чаңгыс чылдыг тарымал сиген планын сентябрь 10-да доозар сорулга салдынган. Ынчангаш сигенни кезип, бөлүп, сарааттап турарының шынарынче онза кичээнгей салып турар. Ону барымдаалааш районда, ажыл-агыйларда сиген белеткелиниң шынарын хынаар тускай комиссияларны тургускан.

Ниитиниң малынга чем белеткээр ажылда четпестерниң мандаа чугаалаар апаар. Ылаңгыя «Кара-Хөл» колхозта (партком секретары А. С. Адыгбай) бо ажылды узамдыктырып келгенинден план күүселдези өске ажыл-агыйлардан куду деңнелде чоруп турар. Колхоз баштаар чери, кодээ Совет, партия организациязы сиген белеткелиниң дугайында каш удаа чугаалажып, тускай хемчеглерни ажылдап кылып турган. Ынчалза-даа хүлээп алган шиитпирлериниң күүседикчилеринге чогуур үезинде чедирбейн, күүселде дээш организастыг ажылды кошкак чоруткан.

Районнуң «Мурнакчы» колхозундан өске ажыл-агыйларда частыг үелерде сигенни долгактап белеткээр арганы ажыглавайн турар. Мурнакчы арга болур сигенни сенажтап белеткээрин амдыызында чүгле «Бай-Тал» совхоз чорудуп, өске ажыл-агыйлар ам-даа-ла эгелээр деп турары четпес.

Районнуң дөрт ажыл-агыйларында саваң, хыргылыш ылбырадыр херекселдерни бо чылын кылган. Ону чаңгыс «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында ажыглаан. Өске ажыл-агыйлар ажыглаваан. Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжышкыны ол херекселдерниң артык кезектери-биле мынчага хандырбаан. Ол ышкаш сиген кезер машиналарның, силос ажаар комбайннарның артык кезектери-биле хандырбайн турар.

Чижээ, «Тээли» совхоз, «Мурнакчы» колхоз бир чыл бурунгаар ГАЗ-51 деп автомашиналар моторун септээри-биле Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжышкынынга чагыг киирген. А ол чер ону Бии-Хем районнуң «Сельхозтехника» каттыжышкынынга септедири-биле чоруткан. А моторлар мынчага чедир келбээн.

Бо үстүнде четпестер районга сиген белеткелиниң темпизин бедидеринге бичии эвес моондакты таварыштырганы билдингир. Районнуң партия организациязы ажылда четпестерни чайладып, малга быжыг чем-суурну тургузуп алырының немелде хемчеглерин ап турар. Ону боттандырарынче партия райкомунуң, райкүүскомунуң, ооң кодээ ажыл-агый эргелелиниң харысалгалыг ажылдакчыларының, агитаторларының, политинформаторларының күжениишкинин угландырган. Олар боттарының быжыглаттынган бригадаларынга, звеноларынга хүн бүрүнүң боттуг дузазын күштелдирип турар. Районнуң Культура бажыңының агиткультбригадазының концерттерин, көжер кинону мал чеминиң белеткелчилеринге доктаамал көргүзерин организастаан.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

Бедик көргүзүглер

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну тургузар дээш кужениишкиниг ажылдап турарлар. Оларның аразында Валентин Ооржакка удурткан комсомолчу-аныяктарның механизастаттынган бригадазы бөгүнге чедир 540 хире тонна сигенни пресстеп, сөөрткеш, 20 тонна будук-бүрүнү кыштагларда чедирген. Ук бригада эрткен он хонуктарның иштинде бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Оон аңгыда Иван Комбаажык, Монгуш Чуглур-оол оларның удурткан звенолары хүн нормазын 130—140 хуудан кудулатпайн турарлар.

Эрткен айның ортан үезинден эгелеп өөреникчилерниң тускай звенозун база тургусканнан болгаш ону совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары Владимир Тежит удурткан. Оларда тургустунган звено бо хүннерде ниитизи-биле 28 тонна ажыг сигенни белеткеп, ону кыштагларга чедиреринге бичи эвес үлүг-хуузун киирген. Оларның аразында 5-ки классчылар Салчак Ким-оол, Саша Монгуш олар эки ажылдап турарлар.

«Тиилелгениң» дирекциязы, партком болгаш ВЛКСМ комитеди бо чугула кампанияже чогуур кичээнгейни угландырып келгенин маңаа демдеглээр херек.

Э. ТЕЖИТ.

ШАЛЫПКЫН ЭГЕЛЭЭН

Тожуда «Тоора-Хем» совхозтуң механизаторлары бо чылдың часкы хову ажылдарын организастыг эрттирген болгаш мал чеми кылдыр тараан көк суланың массалыг силостаашкынын Совет Тыва салбырда шалыпкын эгелээн.

Көк-Чаарның сүт-бараан фермазының Дадар-оол Дамбаа удурткан силос салыр звено чоокку хүннерде 55 га черни кестиргеш, 792 тонна эки шынарлыг силосту салган. Силос комбайнында ажылдап турар Хевеңмей Нилов, Валерий Бараан олар хүн бүрү планныг онаалдазын 120—130 хуу күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Ол ажылга чолаачы Михаил Бараан, тракторист Дмитрий Кол оларның киирип турар үлүг-хуузу база улуг. Олар хүнде 42—72 тонна сигенни сөөртүп турарлар.

—Мындыг темп-биле ажылдап, ону кошкатпайн тургаш, бистиң коллектививис сентябрь 1-ге чедир 3000 тонна силосту салып доозкаш, улаштыр тараа кезилдезинче кирип-тер—деп, механик С. Дүгүр чугаалады.

В. ТАМДЫҢ-ООЛ.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС

Ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткеп алыры—амгы үениң чугула сорулгазы болуп турар. Ынчангаш бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу», Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтарның 1976 чылда мал чемин бүдүрерин көвүдедир дугайында эгелээшкинин чүүлдүгзүнүп деткээш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, районнуң ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны үндүрген. Ажыл-агый бо чылын 1650 тонна сиген белеткээр тургаш, 1815 тоннa чедирип, он хуу улгаттырарын шиитпирлээн азы эрткен чылда турганындан 500 тонна хөй. 150 тонна сенаж салырын үш катап көвүдедирин, 8800 тонна силосту, 1100 тонна мал чеми тарааны, 4500 тонна саваңны белеткээрин хүлээнген.

Ажыл-ишчилерниң алган хүлээлгелери бичи эвес, ону күш-ажылды организастаарын экижидип, бүдүрүкчүлүг ажылдап, социалистиг чарышты дээштиг организастап турган, чедип аар деп чүвени партия комитеди билгеш, кодээ ишчилерниң ортузунда политмассалыг ажылды күштелдирип, бүгү күштү мал чеми белеткээринче мооңзээр хемчеглерни алган. Ооң түңнелинде багай эвес түңнелдерни республикага чарлаттынган шалыпчы айның ийиги он хонуунда чедип алган бис. Сиген, будук-бүрү белеткелиниң планнары алдап хуудан ашкан, сигенниң 60 хуузун пресстээн, сенаж салырының хүлээлгезин үш катап ажыр күүсеттинген. Районнуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, райпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алдывыс. Бо хүннерде сигенчилер күш-ажылдың темпизин бичии-даа кошкатпайн ажылдап турар.

Колхозтуң мал чеми белеткээр бригадазы, звенолар бүрүзү бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан, оларның иштинден дөрт звено даалгазын 80 хуу чедир күүседи берген. Монгуш Удувус-оолдуң удурткан звенозу ажыл-агыйның звеноларының аразында социалистиг чарышка ийи удаа бирги черни алган.

Виктор Ооржактың, Монгуш Хорлуг-оолдуң звенолары, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы, Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы (удуртукчулары Х. Дамдын-оол, Л. Дамбу), хойжулар Ооржак Севилбаа, Монгуш Эрес-оол болгаш өскелер-даа сиген белеткээр даалгазын ажыр күүсеткеш, ажылын ам-даа уламчылавышаан.

Партия комитеди, колхоз баштаар чери мал чемнериниң белеткелиниң шынарлыг болурунче кичээнгейни салып турар. Белеткээн сигенниң шынарын көрүп, хемчээп, хүлээп алыр тускай комиссияны тургускан. Ооң информациязын дыңнап, четпестерни эдер хемчеглерни ап келген. Комиссия белеткээн мал чемнериниң шынарын багай эвес деп санап турар.

Сигенчилер ортузунга чорудар агитас-массалыг ажылды партком баш бурунгаар бадылаан план ёзугаар чорудуп келген. Бригада, звено бүрүзүнде агитаторларны быжыглаан. Делегей байдалының, чурт иштинде, республикада, районда ажыл-иштиң дугайын сигенчилерге олар чугаалап, сонуурган айтырыгларынга харыылап берип турарлар.

Колхозтуң ажыл-ишчилериниң мал чеми белеткээр талазы-биле чедип алган баштайгы чедиишкиннерин улам көвүдедир, сиген белеткелиниң темпизин кошкатпас дээш бүгү хемчеглерни партия комитеди, колхоз баштаар чери алыр.

С. ХЕРТЕК,
Чөөн-Хемчикте «Искра» колхозта партком секретары.

Н. Бочкаревтуң звенозунуң бедиткен хүлээлгези

РОСТОВ ОБЛАСТЬ. «Московский» совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. В. Бочкаревтуң комплекстиг механизастаттынган звенозу бодунуң хүлээлгезин күүседипкен. Чурттуң сураглыг механизаторлары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чагаа чоруткаш, бо ажаап алыышкын сезонунда дөрт «Колос» комбайн-биле 65 муң центнер тарааны бастырарын Николай Васильевич звенонуң коллективиниң өмүнээзинден хүлээнген.

Хүлээлгезин күүседири дээш демисел берге болган: удаа-дараа болур чаашкыннар ажаап алыышкынга шаптыктап турган. Механизатор бүрүзү бүгү курлавырларны ажыглавышаан, улуг күжениишкин-биле могаг-шылаг чок ажылдап келген.

Ооң түңнелинде комбайннарның бункерлеринден шаңче 66.500 центнер тарааны чоруткан.

Дүжүттү шынарлыг кылдыр ажаап алыры дээш чарыштың эгелекчилери 80 муң центнер чедир тарааны бастырар деп шиитпирлээн. Тараа дээш демиселди бочкаревчулар үргүлчүлевишаан.

Диңмирээшкинниг чайык эрткен, ынчалза-даа механизаторлар шөлден чорувaан, аргажоктан таварышкан «аnaa турuушкунну» совхозта партком секретары М. И. Белых (он талазындан үшкү) ажыглаан. Совхозта ажаалда ажылдарының чорудулгазының дугайын Н. В. Бочкаревтуң (солагай талазындан ийиги) звенозунуң коллективинге ол таныштырып тур.

В. ТУРБИННИҢ фотозу.

«Росводпром» каттыжышкынның чаа бүдүрүлгезиниң демир-бетон заводунуң коллективи онгу беш чылды багай эвес эгелээн: бирги чартык чылдың планныг онаалдазын 125,5 хуу күүсеткен.

Заводта бригадалар аразында чарыш калбарган. Г. Терентьевтиң удурткан бригадазы чарышты баштап турар мурнакчыларның бирээзи.

Заводтуң коллективи 1976 чылда пландан ажыр 2 муң кубометр белен продукцияны немей бүдүрер хүлээлгезин күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Г. Терентьевтиң бригадазының мурнакчы бетонщиги В. Тагба ажыл үезинде.

В. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МӨӨКТЭЭР АЛЫШКЫЛАР

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында сиген бригадазынга чеде бергеш, ында мурнакчыларны айтырып, сонуургап олурарымга, сиген-даа кезикчилеринде, сараат-даа салыкчыларында, чер чарып турар трактористерде-даа, чолаачыларда-даа, повар-даа мурнакчыларның санынга Мөөктээр деп фамилияны хөй-биле адап турар болду.

— Силерде Мөөктээр деп чаа фамилия тывылган-дыр аа?—деп, чугаалажып органым даргадан айтырдым.

— Чок, ол чогум чаа фамилия эвес-тир, бисте шуптузу механизатор, ажыл-ишке кызымак Мөөктээр деп алышкылар бар болгай, адазының ады-биле оларның фамилиязы ындыг солун улус, таныжып чугаалажып көрүңер—деп, ол чугаалай-дыр.

Бөлүк механизаторларның чывынга чеде бээримге, Алексей Сарыгларович Мөөктээр ында олур. Ажыл-ишке кызымак, эмияк коммунист механизатор, Ада-чурттуң Улуг дайынынга немец фашистерни тиилээнинден бээр 30 чыл болганы оон таварыштыр социалистиг чарышка тиилекчи болуп, өске эш-өөрү-биле кады Москвага Тиилелгениң тугунун баарынга чурукка тырттырганын сактып келдим.

— Бөгүнге чедир сарааттаан сигеннерни бригада төвүнче сөөртүп турдум, ам кукуруза кестирип кирери-биле комбайн кожуп ап турарым бо—деп чугаалай-дыр.

Улаштыр ооң акы-дуңмаларын айтырып сонуургаарымга, шупту 9 кижи болдулар. Олардан 6 оол механизатор-чолаачылар, бирээзи малчын, ийи кыстың бирээзи бригадада повар, а эң хеймери бо чылын 10 класска өөренир.

Улуг акызы Ким Мөөктээр хоочун механизатор. «Кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медальдың эдилекчизи, коммунист, салбырда трактор-хову бригадазының бригадири. Ооң бригадазының кежигүннериниң хөй кезии дуңмаларындан тургустунган, боду ышкаш шалыпкын-кежээ механизаторлар. Моңгун-оол Мөөктээр «ДТ-75» деп трактор-биле чер чардырып турар, Михаил—сараат салыр тракторда, Андрей — чолаачы, бригаданың тракторларының кывар-чаар материалдарын сөөртүп, хостуг шактарында хол-биле сиген кезип, сес тонна сигенни дужааган. Шаңгыр — чолаачы, сигенчилерниң аъш-чемин сөөртүп, ону чедирип берип турар. Олар шупту ортумак школаны дооскулаан аныяктар. Оолдарның кызымак күш-ажылын эш-өөрү, совхоз дирекциязы мактап турар. Трактор, комбайн, машинаны олар шупту билир, бо талазы-биле клазы улуг.

Алышкылар ам сиген кезер механизастаан звенода ажылдап турар. Оларның звенозу 300 тонна сигенни кезип белеткээн, а салбырның сиген планын ам 53 хуу күүсеткенинге оларның күш-ажылчы үлүү улуг. Планын ажыр күүседир дээш механизаторлар социалистиг чарышты калбарткан.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш техниказын чаңгыс-даа хүн анаа тургуспайн, Мөөктээр алышкылар мынчаар эрес-соруктуг ажылдап, чаңгыс аай күзел-мергежилди чедип алганынга чоргаарланып чоруурлар.

Х. МОНГУШ.

Организастыг чорудуп турар

Ак-Туруг салбырның коллективи мал чеми белеткелин организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 156 тонна сигенни сарааттап алган.

Сиген кезилдезинде доктаамал бригадалардан аңгыда, салбырның бүгү ишчилери хаара туттунган. Малчын бүрүзү 10 тоннадан эвээш эвести белеткээр хүлээлгелиг. Д. Очур-оол, М. Сагаан, М. Болатай, О. Мыйдың-оол олар тус бүрү 15 тонна сигенни белеткээн.

Кызыл-Даг салбырда Б. Каадыр-оолга удурткан звено 139 тонна будук-бүрү белеткээрин хүлээнген, олар ам 130 тоннаны боодалдааш, кургаткан.

«Ак-Туруг» совхозтуң малга чем белеткээр ажылынга ында албан организация коллективтери шеф ёзугаар калбак киржип турар.

О. ДОНМУТ,
К. КОМБУ.

Четче хандырза...

Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы Тээли суурдан чээрби ажыг километр черде, Ак-Довурак баар оруктуң аксында, Хемчик унунда чайлап турар. Бо хүннерде ферманың ажыл-ишчилери сиген белеткелинде калбаа-биле киржип, чай чок ажылдап турарлар. Ынчалза-даа ажылга улуг шаптыктаашкын бар. Ол дээрге фермага автолавкаларның хлеб аппарбайн турары-дыр. Автобус азы өрү-куду эрткен машиналарны дозуп олургаш, Тээлиден азы Ак-Довурактан хлеб садып алыр дээш чоруп, ферманың ажылчыннары үнелиг үе-шагын чарыгдап турарлар.

Автолавка келгенде аъш-чем аймаан ховар эккээр. Деңзи чок дээш киндээр продуктулар албаан болуру дыка таарымча чок. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде автолавка улус сигенде турда, хүндүс келгеш, чоруй баары таарышпас. Эртен эрте, кежээ келирин ажылчыннар негеп турар. Бай-Тайга райпо баштаар чери автолавканың ажылын чурумчудуп, хынаар болза эки.

Н. КУУЛАР.

Ам-даа манавышаан

Элээн каш чыл мурнунда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырының Оймак сүт-бараан фермазын механизастап эгелээн. Улуг-улуг хоолайлар, янзы-бүрү механизмнер ажылчыннарны өөртүп турган. Инектиң ижер суу хоолайлар дамчып чедип кээр, ол одекти болгаш бокту транспортёрлар үндүрүп кааптар, сиген болгаш силос база-ла боттары «моорлап» келир дег магалыг чүве кайда боор!

Ынчалза-даа ажыл ара соксаан, ол үнелиг механизмнер үрелген. 1974 чылдың ноябрьда Шагаан-Арыгның «Сельхозтехника» каттыжышкыны (кылыр организация ол) одалга хоолайларын катап казар айтышкын берген. Ферманың чону доң черни одаг салып каскаш, даразында кандыг айтышкын кээрин манап эгелээннер. Ам-даа манавышаан.

С. ДОО.

Үлетпүр—кодээге

Дүргедээшкинни боттандырып турар

Краснодар крайның кодээ ажыл-ишчилериниң болгаш Днепропетровскиниң К. Е. Ворошилов аттыг комбайн заводунуң ажылдакчыларының эгелекчи чоруун автомобиль үлетпүрүнүң ажылдакчылары изии-биле деткээн. Садарының ниити хемчээлин дыка ажырып, бо чылын күрүнеге 4 миллион 400 муң тонна тарааны садарын кубаньчылар хүлээнген, а петровчулар бо чылдың дүжүдүн ажаап алырынга хереглээр эргежок чугула техниканы кодээже хуусаа бетинде чорударының талазы-биле немелде хемчеглерни телевилээн.

Адырның ажыл-ишчилериниң алган бедик хүлээлгелериниң дугайын, кандыг курлавырларын күсели-биле ол хүлээлгелерни күүседир деп турарының дугайын **Автомобиль үлетпүрүнүң министерствозунуң күш-ажылды организастаарының база ажыл телевириниң эргелелиниң начальниги Б. П. Душкин СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.**

— Кодээ ажыл-агыйның ишчилериниң немей алган бедик хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырары бүгү ажаалда конвейерин ылаптыы-биле, үзүктелиишкин чокка материал-техниктиг хандырарындан хөйүнде хамааржыр дээрзин автомобиль тургузукчулары эки билир. Ону чедип алыры-биле министерствонуң, бүдүрүлге каттыжышкыннарының база бүдүрүлгелериниң коллективтери августу болгаш сентябрьны кодээниң ишчилеринге дузаламчының (бүгү хемчег-биле) күштелдирериниң шалыпчы айлары болдурар деп шиитпирлээн. Ылаңгыя автомобильдерни, шимчедикчилерни, артык кезектерни, подшипниктерни болгаш өске-даа продукцияны бүдүрериниң база кодээ ажыл-агыйга чорудуп бээриниң талазы-биле августуң болгаш сентябрьның планныг онаалдаларын база тос айларның онаалдаларын ажыр күүседир деп шиитпирлээн.

Бедиткен хүлээлгелерни баштай алганнарның санынга Горькийниң автомобиль заводунуң («ГАЗ» бүдүрүлге каттыжышкыны), Москваның И. А Лихачев аттыг автомобиль заводунуң («ЗИЛ» бүдүрүлге каттыжышкыны), Москваның күрүнениң бирги подшипник заводунуң, Даугавпилстиң мотовелоилчирбелер заводунуң коллективтери кирип турар.

Чарыштың эгелекчилери болдунар аргаларын ыяк шугдунуп көргеш, мындыг чүүлдү кылырын телевилээн: горькийжилер август — сентябрь айларда муң чүък машиналарын кодээ ажыл-агыйга хуусаа бетинде чорудуп бээрин хүлээнген. Ол-ла хуусааның дургузунда кодээ ажыл-агый 500 муң рубльдиң артык кезектерин алыр, а чылдың төнчүзүнге чедир завод артык кезектерни миллион рубльге белеткээр.

И. А. Лихачёв аттыг заводтуң ажылдакчылары август болгаш сентябрь айларда автоартык кезектерни пландан ажыр 300 муң рубльге үндүрерин хүлээнген. Ол продукцияны чорудуп бээриниң талазы-биле үшкү кварталдың планын сентябрь 15-ке чедир күүседирин база ажыр күүседирин олар шиитпирлээн.

Москваның КПЗ-1 заводу совхозтарның болгаш колхозтарның механизаторларынга чүс муңдан эвээш эвес подшипниктерни дамчыдып бергеш, кодээге чорудуп бээр бүгү чүүлдерниң чыл планнарын декабрьның ортаңга чедир күүседир деп турар. Ол хемчээлдиң барык-ла үштүң ийи кезээн ховуларның ажылишчилери августа болгаш сентябрьде-ле алтар. Бүдүрүлгениң коллективи кодээ ажыл-агыйга чорудуп бээр чүүлдерниң графигин ай бүрүзүнде-ле беш хонук мурнаарын хүлээнген. Даугавпилс заводу продукция бүдүрүп үндүрер талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгезин база-ла чедиишкинниг күүседип турар.

Мурнакчыларның үлегерин адырның хөй-хөй бүдүрүлгелери эдерген болгаш пландан артыкка продукция бүдүрериниче бүзүредиг кирипкен. Чаа бедиткен хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге эргежок чугула курлавырларның үстүнде бүдүрүлгелер ажыглалга киирбишаан, аразында тудуш харылзаалыг база чарыштыг бүдүрүлгелери-биле ыяк демниг херелип, ажылга шалыпкын болгаш үзүктелиишкин чок чорукту чедип ап, бүдүрүлгени техника-биле дериирин быжыг турушту боттандырып турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ДАРЫЙ ДООЗАР

1976—1977 өөредилге чылынга школаларның болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлериниң белеткелиниң дугайын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көргеш, чер-чер Советтери, улус өөредилге органнары, бүдүрүлгелери болгаш ажыл-агыйлар чогуур ажылдарны кылганын демдеглээн. Чаа өөредилге чылынга школаларның 79 хуузу, интернаттарның 98 хуузу, уруглар албан черлериниң 96 хуузу белеткеттинген, 450 муң рубльдиң өөредилге херекселдерин садып алган. Колхозтарның, совхозтарның, албан организацияларның болгаш хөй-ниитиниң идепкейлиг киришкени-биле Өвүр, Бии-Хем болгаш Эрзин районнарның школалары чаа өөредилге чылынга багай эвес белеткеттинген.

Ынчалдажок школаларның өөредилге чылынга белеткелдеринде улуг четпестерниң барын Министрлер Чөвүлели шыңгыы демдеглээн. «Тыва көдээ тудуг» трест Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлыкта, Чөөн-Хемчик районнуң Чыргакыда болгаш Хайыраканда, Бай-Тайга районнуң Тээлиде общежитиелерни, Кызыл-Мажалык, Өөк суурларда школаларны ажыглалга киирип шыдаваан. Дараазында шилчиир тудугларда ажылдар эң багай чоруп турар.

Школалар белеткели Барыын-Хемчик, Тожу, Тес-Хем районнарда чүгле 71—75 хуу. Школаларга одаар чүүл чедирилгези багай, а Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарда чылда хереглелдиң дөңгүп-ле 37.44 хуузу чедирттинген.

Чамдык райкүүскомнар школаларның, башкылар бажыңнарының тудуун, септелгезин четпес контрольдап, оларже үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтар, совхозтарның, албан организацияларның күштерин болгаш хөреңгилерин эвээш киириштирип келген. Чырыдыышкын объектилеринде тудуг планы оожум күүседиишкин турар. Капитал тудуг эргелелиниң шугуму-биле чыл планы чүгле 34 хуу, Чырыдыышкын министерствозунуң—54 хуу, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң — 22-ле хуу күүсеттинген. Капитал салыышкынны «Тыва тудуг» трест 40-ле хуу шиңгээдип алган.

Республиканың Министрлер Чөвүлели үстүнде демдеглеттинген байдалды көргеш, 1976 чылда ажыглалга киирер объектилерни доозар болгаш шилчиир тудугларга ажылдың темпизин дүргедедир хемчеглерни алырын, тудугларның шынарынче чугула кичээнгей салырын Чырыдыышкын, Көдээ ажыл-агый министерстволарынга, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестерге хүлээткен. Чырыдыышкын тудугларын ажыглалга киирерин хандырбааны болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1976 чылдың февраль 4-теги доктаалын күүсетпээни дээш, «Тыва көдээ тудуг» трестиң эргелекчизи эш Ю. Корякинниң шыңгыы доңгуткаш, чырыдыышкын объектилерин ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни дораан ажылдап кылгаш, боттандырарын негээн.

Школаларның, интернаттарның, дузалал оран-бажыңнарының, башкылар бажыңнарының, уруглар албан черлериниң белеткелин эң кыска хуусаада доозар турарын райкүүскомнарга, хоорkүүскомга, школаларны башкылар-биле бүрүн четчелээрин, өөредилге херекселдери-биле долу хандырарын Чырыдыышкын министерствозунга дааскан.

Школа-интернаттарны болгаш интернаттарны, уруглар албан черлерин аъш-чемниң четчир ассортиментизи-биле, идик-хеп-биле бүрүн хандырарын Садыг министерствозунга, Респотребсоюзка база школаларга. интернаттарга, уруглар албан черлеринге болгаш башкыларга чылда херектиг одаар чүүлдү 1976 чылдың октябрь 10-га чедир дүжүртпен турарын Көдээ ажыл-агый министерствозунга, одалга үлетпүрүнүң, ыяш ажыл-агыйы, автотранспорт эргелелдеринге, райкүүскомнарга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

«Шынның» материалдарының изи-биле

Чогуур түңнелди кылган

Ажылдакчы бүрүзү кандыг албан хүлээлге күүседип турары ылгал чокка ооң негелде улуг, харысалга бедик болур. Ажылдың чедиишкини ону удуртуп, харылап турар кижиниң чогаадыкчы, өскелерге үлегерлиг, инициативтиг болурундан чугула хамааржыр. Ол мөзү-шынардан чайлай бээр чамдык удуртукчуларны «Шынның» мурнуку чүүлүнге шүгүмчүлээн. Чижектерниң бирээзинге «Мөрен» колхозтуң даргазы М. П. Чөмбүрүктү киирген.

СЭКП Эрзин райкомунуң секретары эш А. Моңгуштуң редакцияга бижээни болза: ук айтырыгны партия райкомунуң бюрозунга сайгарып көргеш, шыңгыы хемчегни хүлээткен. Мунзук Петрович оон чогуур түңнелди кылган: колхоз бирги чартык чылда күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планын болгаш мал бажы өстүрер хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен.

Ажыглалга кирер

Бо чылдың июль 15-те «үш чыл, дөрт чыл» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг чагаа парлаттынган. Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан суурунда Культура бажыңының тудуу эрткен чылын-на дооступ, ажыглалга кирер турган. Ооң сөс кырынга бүдүп, ажыглалга кирип турганындан ам шуут дорайтап, тоймаглаттынып, мал девээлээр чер апарганын автор шүгүмчүлээн.

«Улуг-Хая» совхозта партком секретары Б. Моңгулоолдуң редакцияга дыңнатканы:

Авторнуң шүгүмчүлеп турары чөптүг. Районда № 586 КМК-ның ук тудугнуң ажылынга олутпай болганындан ол чылын чок болуп келген. Сөөлгү үеде ук коллектив ажылды холга алган. Аңаа студент отрядтың күжү база немешкен. Культура бажыңы бо чылын ажыглалга кирер.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Партия ажылының «лабораториязы»

ВАРШАВА. «Катовице» деп металлургия комбинадының тудуунда ПКАП-тың организациязы ай бүрүзүнде чүс кижиге улгадып турар. Бо хүн ында беш муң беш чүс коммунистер политиктиг болгаш бүдүрүлгениң бышкан чоруунуң берге шылгалдаларын эртип турар.

Ол болза Польшаның төөгүзүнде эң улуг тудуг болур. Ону Совет Эвилелиниң идепкейлиг дузаламчызы-биле тудуп турар болгаш ол чүгле техникага эвес, бүдүрүлгени организастаарынга эвес, харын партия ажылынга хөй чаа чүүлдерни тургускан.

Тудугнуң эге организациязын эң-не баштай хоорай организациязынга деңнээн болгаш ПКАП-тың воевода комитединге ол дорт чагыртыр болу берген.

Ат салыышкыны

ПРАГА. Эндере чепсегленииишкинни соксадыр дээш, чепсекти дүжүрер дээш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольмның чаа кыйгырыынга социалистиг Чехословакияның алды миллион ажыг хамаатылары ат салганнар.

Янзы-бүрү хуралдарның болгаш митингилерниң 17 муң ажыг резолюциялары Тайбыңның чехословак комитединиң адрезинге келген. Ол резолюцияларда республиканың ажылчы чоннары эндере чепсегленииишкинни соксадырын шиитпирлии-биле деткээнин, социалистиг кады ажылдажылганың чурттарының чайгылыш чокка чорудуп турары Тайбыңның ленинчи политиказын боттарының долузу-биле деткип турарын илереткеннер.

Бүдүрүлге черлеринде концерттер

БУХАРЕСТ. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыттарның сураглыг композиторлар, критиктер база күүседикчилер-биле үргүлчү ужуражып эки чаңчылы румын заводтарда база фабрикаларда тургустунган. Бүдүрүлге черлеринге концерттер, Бухарестиниң август 23 аттыг заводунда, Брашовтуң «Трактобул» деп трактор заводунда тургускан «Музыка өңнүктериниң бөлгүмнери» улуг сураглыг болу берген.

Ол ап чоруткан хемчеглер Румынияның амыдыралын ханы билип алырынга, чурттуң күш-ажылчы амыдыралындан чогаадыкчы идиг алырынга музыкантыларга арганы берип турар. Өске талазынга, ол чорук бүдүрүлге черлериниң ажыл-ишчилериниң уран чүүлге хандыкшылын сайзыраңгайжыдарынга, оларның музыка талазы-биле билиг чедип алырынга дузалаар.

Механизастаттынган саалда

БЕРЛИН. ГДР-ниң кооперативтиг болгаш күрүне ажыл-агыйларында бар инектерниң 90 хуузун механизастаан машиналарның дузазы-биле саар. Оларны «Импульза» болгаш «Кирхойзернютте» заводтар бүдүрүп үндүрүп келген болгаш оларны ЭДЧ кежигүннери бүгү чурттарже үндүр садып турар.

(СЭТА).

Куштар — хову ажылдакчыларының дузалакчылары

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Аңчыларның шагдан бээр күзенчиг олчазы болган торлааларны, фазаннарны амгы үеде кижи камгалай берген.

Республикада элээн каш тускай ажыл-агыйлар бар. Оларның кол сорулгазы фазаннарны өстүрери, арыгларда болгаш шөлдерде оларның чидириин катап тургузары болур. Тус черниң көдээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери ол куштар чыл иштинде 30 миллион килограмм хире хоралыг курттарны болгаш бок үнүштерниң үрезиннерин узуткаар дээрзин санап үндүргеннер.

ЧУРУКТА: куш өөлдарының турар чери.
ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

ҮСКҮЛЕЖИИШКИН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Бейруттуң чурттакчылыг кварталдарын артиллерия-миномёт-биле адып боолаарын соксадыр дугайында дугуржулганы меселдежип турар талаларның аразынга арабтар аразының айыыл чок чорук күштериниң командылакчызы генерал М. Гонеймниң киржилгези-биле чедип алган. Ук дугуржулга августуң 24-түң кежээзинде күштүг болуп эгелээн болгаш амдызында бүгү талалар ону сагып турар.

Барыын үзелдиг христиан күштериниң кезектери биле национал-патриоттуг күштерниң болгаш удурланыышкынның палестин шимчээшкининиң каттышкан отрядтарының аразында дайын чорудулгазы Ливанның өске районнарында үргүлчүлеп турар. Бейрутта эң-не күштүг үскүлежиишкиннер садыг төвүнде болгаш Ханда Гами районунда болуп турар. Артиллерия-биле атылажыышкыннарны ливан найысылалдың мурнуу чүк талазында болгаш даглыг Саннин, Айнтура, Алей, Ахале районнарда чорудуп турар. Барыын үзелдиг күштерниң отрядтары артиллерияның калбак деткимчези-биле соңгу чүкте Триполи хоорайже шавар халдаашкынны үргүлчүлевишаан.

Барыын үзелдиглерниң контрольдап турары Джунияга ийи америкaн төлээлекчи келгеш, барыын үзелдиг христиан бөлүктериниң удуртулгазы-биле чугаалажыышкыннар кылганынче ливан парлалга кичээнгейни угландырып турар. Ылангыя Джунияга АКШ-тың консул черин ажыдар дугайында дугуржулганы чугаалажыышкыннарның чорудулгазында чедип алган дээрзин «Орьян-Жур» солун дыңнадып турар.

Барыын үзелдиг христиан күштериниң шегеден турар черинге америк консул черин ажыдар дугайында шиитпирни ында чуртту хуваажырын чедип алыр дээш барыын үзелдиглерниң оралдажыышкыннарын деткииринче базым кылдыр үнелеп турар.

БУРУУ ШАПКАН

ЛИССАБОН (СЭТА). Португалияның революстуг чөвүлели хурал чоруткан. Аңаа чуртта шериг-политиктиг байдалдың анализин кылган. Тодаргай политиктиг күштерниң болгаш парлалга органнарының янзы-бүрү хоп-мегениң база чажыт аргаларның дузазы-биле революстуг чөвүлелдиң ужур-дузазын бичеледир, чурттуң демократтыг органнарын камгалаар талазы-биле чугула хүлээлгени күүседип турар Португалияның чепсектиг күштериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын кошкадырын оралдажып турарын чөвүлелдиң кежигүннери шиитпирлии-биле буруу шапканнар.

Португалияның чепсектиг күштери база оларның шериг-политиктиг органы—революстуг чөвүлел бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын апрель 25-тиң революциязының чаалап алыышкынын быжыглаарынга, чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралын долузу-биле демократчыдарынга, Португалияның экономиказын катап тургузарынга база Конституцияның салганы социал болгаш политиктиг сорулгаларын күүседиринге бараан болдурган деп, албан ёзузунуң коммюникезинде айыткан.

Революстуг чөвүлелдиң хуралының түңнелдерин чөөн үзелиг парлалга август 26-да сеткил ханыышкыны-биле тайылбырлаан. Реакционерлерниң революстуг чөвүлелге болгаш Португалияның чаа демократтыг Конституциязынга удур чоруткан хоп-меге кампаниязынга согуг бээринче «Диариу» солун кыйгырган.

Кым төлээр ужурлугул?

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Бо чылын улуг кандаашкындан когараан тараачыннарга дузаламчы көргүзер талазы-биле элээн каш хемчеглерни француз чазак чарлаан. Чурттуң бүгү көдээ ажыл-агыйлыг районнарын хаара туткан халаптың улуг хемчээлдери чазактың талазындан дарый хемчеглерни ап чорударын негеп турганы ийи ай бурунгаар илден-даа турган болза, эрге-чаргалар кандыг-даа хемчеглерни ап чорударын соңгаарладып келген.

Баштайгы санаашкын-биле алырга, 7 миллиард франк чедип турар улуг когарал демократтыг партияларның болгаш Францияның хөй-ниитизиниң деткээни тараачыннарның негелделери ол айтырыгны чугаалажып көөрүн дүргедедиринче чазакты албадапкан.

Чидирген когаралдарының хемчээли-биле мал ажылдыгларга болгаш тараачыннарның чамдык кезектеринге материалдыг дуза көргүзерин болгаш чээли бээрин чарлап үндүрген хемчеглерниң баштайгы бөлүү баш удур көрдүнген. Ооң-биле холбашкан чарыгдалдар орулга үндүрүүн бедидериниң күсели-биле долузу-биле дуглаттынган турар ужурлуг деп шиитпирлээн.

Ынчалза-даа сөөлгү чүүл шыңгыы шүгүмчүлээшкинни болдурган. Бүгүдеге орулга үндүрүүн улгаттырары ажылчы чоннарның калбак массаларынга немелде аар чүък болур деп профэвилелдер каттыжыышкыннары санаан. Күш-ажылдың бүгү-нийти конфедерациязының бодалы-биле алырга, бедиткен үндүрүгнү чүнүн-даа мурнунда улуг компанияларга онаар ужурлуг.

Е. КОРЖЕВ.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң шиитпирлериң шуут тооп көрбейн, Ян Смиттиң расисчи ёзу-чуруму-биле экономиктиг харылзааларны уламчылавышаан турар АКШ-тың чазааның хөделиишкиннеринге шыңгыы удурланыышкынны Мурнуу Родезияга удур санкциялар талазы-биле КНО-нуң комитеди кылган.

Ында парлаттынган медеглелде Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязында көрдүнген санкцияларны АКШ-тың чазааның үргүлчүлеп үреп турарының талазы-биле ханы сагыш човаашкынын комитет база катап илереткен. Ол чорук Каттышкан Штаттарның Родезияда хоойлуга удур ёзу-чурумдан хром рудаларын, никельди болгаш өске-даа бараанарны соортуп киирип турары-биле илереттинген деп, медеглелде айыткан. КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң чогуур шиитпирлерин Каттышкан Штаттарның «ынчаар карыызы-биле үреп турарын» соксадыр дээш эргежок чугула хемчеглерни ап чорударын АКШ-тың чазаандан комитет негээн.

Сегиржип алыышкынның мурнунда

Республиканчы партияның национал съездизи августуң 16—19 хүннеринде болуп эрткен Канзас-Сити хоорайда «Кемпер-Ареаның» хөлчок улуг спорт залынга, эң-не шиитпирлиг хоккей маргылдаазының хүннеринде ышкаш, ындыг шимээн-дааштыг турган. Съездиниң муң-муң делегаттары болгаш аалчылары кымның үнү артык эвес дээш маргылдажып турган дег кылдыр сагындырар. Оркестрлер үзүктелиишкин чок дыңмирээн, хүрээ-бүшкүүрүнүң чоон, чиге үннери, ындырде даргалакчының каккан шаңының даажы кулакты уюкталдыр чаңгыланып-ла турар.

Чаңчыл болганы-биле америк буржуаз партияларының съездилери кезээде-ле дааш-шимээниг оюн-тоглаа кылдыр сагындырар. Ынчалдажок бо удаада съездиниң даштыкы байдалы политиктиг демиселдиң дүшкүүрлүүн, республиканчы партияны дамдыктап турар ханы чөрүлдээлерни база-ла көргүзүп турган. Съездиге демисел болза амгы президент Дж. Фордту деткип турар партияның «ой-тавында» бөлүү биле Калифорния штаттың губернатору турган Р. Рейганга баштаткан кедергей барыын үзелдиг бөлүүнүң аразынга болуп турган. Оларның аразынга күштер барык-ла деӊ кылдыр хувааттына берген, ынчангаш ол чорук «Кемпер-Аренага» байдалды кыдыкы хемчээлинге четир дүшкүүрлүг кылыпкан.

Форд биле Рейганның аразынга кол чөрүлдээ даштыкы политиканың талазынга болуп турган. Амгы президент ийи чыл мурнунда Ак-бажыңга келгеш, чавырлыышкынче угланыышкынны уламчылаар бодап турар мен деп медеглээн. Фордтуң активинде — стратегтиг шаап халдаар чепсектерни кызыгаарлаар дугайында Владивосток дугуржуушкуну. Чоокта чаа ССРЭ биле АКШ тайбың сорулгаларга чер адааның ядролуг чазылдырыышкыннарын ажыглаар дугайында керээге ат салган.

Хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының көргүзүп турары-биле алырга, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын, ядролуг дайынның айыылын чайладырын, чепсегленииишкинни эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарын америк улустуң хөй кезии деткип турар.

Ынчаарга Рейган болза февральда эгелээн соңгулда кампаниязының баштайгы хүннеринден бээр-ле мырыңай съездиге чедир Фордтуң угланыышкынынга калчаалыг-биле удурланып, чавырлыышкынның болгаш совет-америк харылзааларны хөгжүдериниң политиказынга удур атакалап, эндере чепсегленииишкинни күштелдирериниче база «күш догээриниң политиказын» чорударынче кыйгырып келген. Рейганның саналдап турганы даштыкы политика талазы-биле енчүк-чөңгээлиг угланыышкын база-ла ындыг үзел-бодалдыг турган болгаш 1964 чылдың президент соңгулдаларынга буураашкынныг аштырыышкынга таварышкан (ынчан демократ Л. Джонсон тиилээн) сенатор Б. Голдуотерниң ойлук чок дуржулгаазын съездиниң делегаттарынга сагындырып турган.

Рейганның ышкаш ындыг үзел-бодалдарны барымдаалаар болза, республиканчылар ноябрьда 1964 чылдыындан-даа дора буураашкынныг аштырыышкынга таваржыр дээрзин Канзас-Ситиге болган съездиниң делегаттарының хөй нуруузу билип турган.

Президент соңгулдаларынга тиилеп үнеринге кандидаттың бодунуң хууда бүдүжү, политиктиг болгаш күрүне херектеринге ооң дуржулгазы база-ла чугула ужур-дузалыг болуп турар. Форд болза 6 чыл дургузунда конгресс кежигүнү болгаш төлээлекчилер палатазынга республиканчыларның баштыңы болуп келген. Ол ам АКШ-тың президентизинге ийи чыл болуп турар.

А Рейганның политиктиг «үүргези» кандыгыл? Голливудка ортумак актер чораан, ооң соонда Калифорния штаттың губернатору болу берген, аңаа студентилерниң дайынга удур хөделиишкиннерин онза кадыг-дошкуну-биле баскан, өөредилгеге база социал хандырылгага акша бээрин улуу-биле кызырган.

Съезд баштайгы бадылаашкынында-ла Дж. Фордту президентиге кандидат кылдыр соңгаан. Форд дээш 1.187, Рейган дээш—1.070 бадылаашкын бердинген. Кедергей барыын үзелдиглер ынчаар аштырыышкынга таварышкан. Республиканчылар Фордтуң администрациязының чорудуп турар даштыкы болгаш иштики политиказын деткивишаан, амгы президентиге бүзүрелин илереткен.

Ынчалдажок Фордтуң болгаш ооң талалакчыларының улуг күш-биле чедип алган тиилелгезин кызыгаарлаттынган характерлиг болуп турар. Рейганның баштап турар күштери Фордту күткүп турган, боттарының реаксылыг үзел-бодалдарын партияның соңгулда платформазынга киирерин, оралакчы президентиниң албан-хүлээлгезинге кандидатура шилип алырынга салдар чедирерин чедип ап шыдаан. Рейганның лагери ам-даа дүжүп бербээн, партияның иштики эптежилге болбаан, Рейганны деткип турган кижилер аштырыышкынның ажыын уттуптар болгаш Фордка дуза көргүзүп эгелей бээр деп кым-даа ынчаар кордавайн турар.

Эге соңгулдаларының чорудулгазында-ла президент Форд Рейганның холунда «көзерни ушта шааптарынче» түткээш, чурттуң төөгүзүнде эң-не улуг — 113 миллиард доллар хире шериг бюджедин саналдаан. «Күшке үндезилеттинген тайбың» дээр лозуң чазактың албан хуузунда төлээлекчилериниң чугааларында онга күштүү-биле демдеглеттинип турар, ол болза сурагжаан «күш догээриниң политиказының» илереэшкини болур.

Республиканчыларның даштыкы политиктиг программазында чүвени боттуу-биле көөр чүүлдер-биле, ооң иштинде совет-америк харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң эргежок чугулазының дугайында чүүл-биле чергелештир, шериг күчүзүн улам-на күштелдирериниче, чепсектерниң чаа системаларын база хевирлерин тургузарын үргүлчүлээринче шуут-ла кыйгырып турар чүүлдер база бар. Оларны рейганчыларның негелдези-биле киирген.

Чавырлыышкынның политиказынче болгаш Хельсинкиниң дугуржулгазынче халдаашкынны улам-на күштелдирер дээн оралдажыышкыннарны съездиге кедергей барыын үзелдиглер база кылган. Олар республиканчы партияның соңгулда платформазынга чогуур чазалганы киирген. Орта база-ла Форд болгаш ооң талалакчылары кедергей барыын үзелдиглерге дүжүп бериишкинни кылган. Амгы администрацияның даштыкы политиктиг угланыышкынын херек кырында шүгүмчүлеп турар чазалганы платформага демисел чокка немеп киирген. Ук чазалганы партияның «чаңгыс эвин хевээр арттырарының эргежыын» барымдаалааш хүлээн ап тур бис деп, Фордтуң талалакчылары медеглээн.

Съездиниң хүлээп алганы соңгулда платформазынга мен бүрүнү-биле таарзыным тур мен деп, Рейган чазалганы киргенниниң соонда медеглээн. Ынчалдажок америк буржуаз партияларның хүлээп ап турар соңгулда программалары келир үедеги президентиге ындыг-ла хөй чүве хүлээндирбейн турар болгаш соңгулдалар эрткен соонда-ла ол программаларның дугайын уттуптар дээрзин барымдаалап көрзе чогуур.

Ынчангаш ийи буржуаз партия—демократтыг болгаш республиканчы партиялар ам соңгулда мурнунуң демиселиниң түңнел үе-чадазынга, «күш-ажыл хүнүнүң» — сентябрьның 6-ның соонда албан хуузу-биле эгелээр, президентиниң дүжүлгезин ээлеп алыры дээш шиитпирлиг сегиржип алыышкынга белен болган. Америк политиктиг хайгааракчыларның нийти бодалын болгаш хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының медээлерин ёзугаар алырга, ноябрь соңгулдаларынга демократтарның ынаныжы улуг болуп турар. Гэллаптың институдунуң чорутканы хөй-нитти санал-оналының сөөлгү айтырыышкыннарында алырга, соңгукчуларның 56 хуузу амгы үеде демократтыг партияның кандидады Картер дээш база чүгле 33 хуузу—республиканчыларның кандидады Форд дээш бадылаар бодап турар. Соңгулдаларга чедир ам-даа хөй чүүлдер өскерли берип болур. Түңнелинде барып кандидаттарны соңгукчуларның деткииринге ылгал улуг эвес болу бериг чадавас деп. Картерниң лагеринде безин хүлээп көрүп турар. Ноябрьның 2-де соңгулда хааржактарынга келир америк соңгукчулар сөөлгү сөстү чугаалаар апаар.

Б. ВАШЕДЧЕНКО,
(СЭТА-ның корр.).
Канзас-Сити-Вашингтон.

Чурттакчы чонну медицина талазы-биле хандырарынга Эфиопияга улуг дузаламчыны ССРЭ көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: бөлүк совет эмчилер (солагай таладан): медицина эртемнериниң доктору Юрий Морозов, ассистент, медицина эртемнериниң кандидады Николай Тымчук, анастезиолог Евгений Приходько (ындында) болгаш эфиоп фельдшер Гетачеу Анеле Аддис-Абебада госпитальга кылган операцияның түңнелдерин чугаалажып тур.

А. СОЛОМОНОВТУҢ фотозу. ПМА.

„Союз-21“: Черге чедип келгени

«Эртемге херек чүүлдерни Черже эккээринге белеткээр» деп радиограмманы «Салют-5» станцияже дамчыткан, ол радиограмма орбитада эртем станциязынга башкарыкчыларның кылыр ажылы доозулган дээрзин илереткени ол. Ужудуушкуннуң сөөлгү ийи-үш хүннеринде башкарылга төвү-биле харылзаа колдуунда станцияның экипажы транспорт корабльинге турда болуп турган. Эртемге херек чүүлдер бар контейнерлерни станцияның өрээлдеринден «Союз-21» корабльже дажыглап турганш, космонавтылар дыка хөй ажылдарны кылган. Олар Черже дүжүп бадарынга бүрүнү-биле белен.

— Станцияны автомат-биле башкарып ажылдадырынга белеткел доозулган, экипаж Черже ээп чанар дээш белеткел ажылдарын кылып эгелей берген — деп, Борис Волынов илеткээн.

Беш хүн бурунгаар сөөлгү парлалга конференциязының үезинде журналистерниң «Сылдыс оранында бажыңнар силерге тааржыр-дыр бе» деп айтырыынга корабльдиң командири «Орбитада кылыр солун ажыл эмгежок, ынчангаш Черде эвес-тир мен дээрзин эпти-ле уттупкан боор-дур мен...» деп харыылаан.

Эмчилерниң сүмезин ёзугаар «Черниң бодунче тыртар күжүнге таваржырының мурнунда» буттарын анаа чаңчыктырары-биле сөөлгү сеанстарны кылган. Космос экспедициязының дериттинген эң үнелиг чүүлү болур эртемге херек бүгү чүүлдер корабльже дажыглаттынган. Бүдүн чартык ай ажыг үе дургузунда чедиишкинниг ажылдап келгени станциязы-биле байырлажып, станцияның иштин кончуг арыг-силиг кылдыр аштап, вентиляторларда, башкарылга пультуларының панельдеринде болгаш эртем дериг-херекселдеринде доозуннарны космонавтылар чодуп каапканнар.

Ынчангаш экспедицияның эртем болгаш техниктиг чүъгү Черже дүжүп бадарынга белен. База бир чугула харыысалгалыг ажыл — ийи объектилерни адырары арткан. Анаа космонавтылар кызымаа-биле белеткенип турда, эртем-техниктиг чүъктүң дугайын чугаалап бээрин, тодаргайлаарга экспедицияның ажылының баштайгы түңнелдерин үндүрерин, ужудуушкуннуң удуртукчуларындан, кол конструкторлардан, эртемденнерден дилээн бис.

Орбитага кылган улуг ажылдары дээш өөрүп четтиришкинниң баштайгы чылыг сөстерин экипажка илереткен. Ужудуушкуннуң удуртукчулары, конструкторлар, башкарылга албанының төлээлекчилери экспедицияның программаны чедиишкинниг күүсеткени-биле холбаштыр байыр чедиргенин «Байкалдарже» дамчыткан. Орбитада чоруп турар станцияда боттарының ховар приборларын салган чурттуң дыка хөй эртем-шинчилел төптериниң эртем ажылдакчылары ол телеграммага ат салып болур турган. Борис Волынов биле Виталий Жолобов орбитага ажылдап турганш, «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннарын» боттандырарынга совет космонавтылардан бир дугаарында киришкен. Олар улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга дүүштүр бистиң чуртувустуң девискээрин чурукка тырттырар талазы-биле улуг ажылдарны кылган.

—Бедик үнелелге чүгле экипаж эвес, харын оларның космонавтылар белеткээр төпте башкылары база төлептиг. Манаа инженерлер-биле кады дыка хөй дуржулгаларны кылган тудум ужудуушкунга белеткелдиң методиказы экижип, кончуг хөй билиглерни болгаш эрес-маадырлыг чорукту, кайгамчык ажылгыр болгаш Төрээн чуртунуң мурнунга бедик харыысалгалыг болурун эки билир чорукту бодунда мөөңнээн ховар мергежилдиң кижизин хевирлээр ажыл улам сайзыраңгайжып турар — деп, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталов чугаалаан.

«Байкалдарның» эң тергиин ажылгыр чоруун, ажыл кончуг хөй болуп турган хүннерде безин олар оптимизм болгаш сагыш-сеткилдиң сергек чоруу-биле ылгалып турганын космос оруктарын эки билир дуржулгалыг, Черден орбитаже үш катап ужудуп үнген В. А. Шаталов онзалап демдеглээн.

Ол дайынчы сагыш-сеткил көдүрлүүшкүнү ам космонавтыларның Черже ээп чанып келириниң харыысалгалыг үезинде улам тода билдинер-дир. Космонавтылар скафандрларын кедипкен. Чогуур айыткан хуусаазында корабль станциядан чоорту оожум адырлып эгелээн.

— Сагыш-сеткилинер кандыг-дыр? — деп, Черден сонуурган айтырган.

— Ырак чер чорааш, дедир ээп чанып орган бүгү кижилер ышкаш омак-сергек. «Байкал» хүлүмзүрүп чор — деп, Волынов харыылаан.

Космонавтыларның үннери элээн хөлзээзинниг-даа болза, тода болгаш бүзүределдиг. «Союз-21» транспорт корабльдиң өрээлдери адырылган. Черже бадар аппарат орбитадан баткаш, черниң атмосферазының дыгый каъттарынга чедип келген.

Казахстанның ховуларында, космонавтыларның дүжер ужурлуг черинде, манап турар кижилер-биле дежурный оператор үш минута болгаш-ла харылзажып турган. Ол девискээрде агаар байдалы эки — хат өй тавында, температура 16—18 градус чылыг.

Корабльда ам чогум чүү болуп турарын бис чүгле даап бодап болур бис. Харылзаа ол үеде шуут үстүр, корабль атмосфераның дыгый каъттарынга келир. Дензизи улам аартаар. Ооң даштында — чылыг камгалалының кыпкан чалбыыжы. Адак сөөлүнде сирлеш дээр. Черже бадар аппарат парашюттуң адаанда чоорту оожум астына бээр.

Аппарат Черде! Эжик ажык! Сылдыс оранынга аян-чорук чедиишкинниң доозулганы-биле база төрээн черинге чедип келгени-биле холбаштыр баштайгы байыр чедириишкиннерин космонавтылар хүлээп алган.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,

СЭТА-ның тускай корреспондентизи.

Ужудуушкун башкарар төп.

Мергелдейге

КАРАККА ЧАРЖЫНЧЫГ

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының төвүнде даштындан көөрге, улуг чаагай Культура бажыңы бар. А олче чоокшулаан тудум, ооң кандыг байдалда турарын эскерип көре бээр бис. Соңгаларының көзенектери бузук, эжиктери хагдынмас, чадагай. Одалга өрээлиниң эжии шуут чарык-бузук, печказы үрелик. Шалазы дозулаттынмаан. Иштидаштын шемен-деривээн. Төлевилел ёзугаар ол контора болур ужурлуг турган, клуб чогундан ону Культура бажыңы кылган. Шалазы ийленчек эвес. Кино экранынга көрүкчүлерниң хөлегелери көстүр. Артында олурган көрүкчүлер мурнундааларының чушкуузун көөр. Чаа Культура бажыңын тудар дугайында шиитпирлер каш-даа чыл дургузунда саазын кырынга чыдып келген.

Культура бажыңының директорунга ийи-үш чылда хөй кижи солушкан. Чаа кижини директорладып алгаш, деткивес, дуза көргүспес. Харында Культура бажыңының ажылындан чардыктырып, өске ажыл дагзып каар.

Ындыг байдал турда, Культура бажыңында культура-массалыг хемчеглер дугайында чугаалаан-даа ажыы чок боор. Кызылдан-даа, өске черлерден-даа районга концерт, шии көргүзүп келген артистер бо Культура бажыңын оя базар. Ооң чылдагааны — артистерде эвес. Культура бажыңында. Идик-хеп кеттинер өрээл чок, сценазы таарышпас.

Культура бажыңын селип, септээр, ооң ажылын диргизер талазы-биле кым-даа сагыш салбайн турар. Амгы үеде директору байтык, таңныылы безин чок. Культура бажыңының кымның эргезинде, хайгааралында турары билдинмес.

Ындыг хайгаарал, ээ чок Культура бажыңын көөрге, каракка чаржынчыг-даа.

Д. ИРГИТ.

Санаторий-профилакторий

— Манаа дыка эки дыштанып-даа, эмнедип-даа ап болур чер бо, ынчалзажок күзээн-не кижини хүлээп албас...

Молдавияның «Стяуа роше» деп трикотаж фирмазының аргыкчызы Раиса Чекмарева ынчаар чугаалаан. ПМА-ның корреспондентизи оон-биле «Легковик» санаторий-профилакторийге чугаалашкан. Ук санаторий-профилакторийни Кишинев хоорайның пос-таавы бүдүрүлгелериниң акша-хөреңгизи-биле хоорай чоогунда ногаан арга-арыглыг черде туткан. Ажылчыннар күш-ажылчы ээлчээн эрттирип кааш, маңаа дыштанып кээп турарлар.

Ынаар баар путёвкаларны бүдүрүлгелерниң профэвилел комитеттери бээр. Путёвкаларны бирги ээлчегде кадыкшылы кошкак, хоочулуг, а ол ышкаш аар ажылдар кылып турар кижилерге тыпсыр.

Санаторий-профилакторий чаа медицина аппаратуразы-биле дериттинген. «Легковикке» чылдын-на ийи муң хире эр, херээжен ажылчыннар кадыкшылын быжыглап ап турар.

Профилакторийге дыштаныксаар болгаш эмнедиксээр кижилер дыка хөй, ынчалзажок оларны дөгерезин ол хүлээп ап шыдавас деп Раиса Чекмареваның чугаалап турары-ла чөп.

Ол дыңнадыг дугайын ВЦСПС-тиң санаторий-курорт хандырылгазының сектор эргелекчизи Александр Сретенский мынчаар тайылбырлаар:

— Бистиң чуртувуста 2000 ажыг санаторий-профилакторий бар. Ынчалзажок ам-даа хөйү-биле херегленнип турар. Бис дыштаныылганың хевирлерин сайзыраңгайжыларынче, санаторий-курорт хандырылгазының ролюн бедидеринче чүткүп турар бис. Бо ажылды ийи кол угланыышкын-биле калбартып турар: бирээде, өңгү, беш чылда профэвилелдериниң кадыкшылга черлери v..... ыңайгы хөгжүлдени алыр. Кадыкшылга черлерин чаарты кылырынга болгаш чаа тудуушкунунга миллиард хире акша-хөреңги чарыгдаттынар. Ам чурттуң курорттарлыг черлеринде колдуунда-ла санаторийлерни тудуп турар. Оларның эмнелге баазалары быжыглаттынып турар. Ийиде, үлетпүр бүдүрүлгелери боттары санаторий-профилакторийлерни база калбаа-биле тудуп ап турар. Оларны нургулайында-ла завод, фабрикалардан ырак эвеске, ногаан арга-арыглыг черлерге тудар. Бо чорук ажылчыннарның дыштанып, эмнедип алырынга дыка ажыктыг.

Акша-хөреңгини болгаш күштү каттыштырып алгаш улуг заводтар болгаш харында адырлар аразынга санаторий-профилакторийлерни тудуп алырын бистиң чуртувуста калбаа-биле практикалап турар. Бо чорук эмнелге баазазын тургузуп, эмнелгениң болгаш дыштаныылганы бедик деңнелге организастаарын хандырар. Чижээлээрге, Куйбышевте ындыг арга-биле 14 үлетпүр бүдүрүлгеге 1500 оруннуг санаторий-профилакторийни тудуп турар.

Тоску беш чылда ындыг янзылыг ажылчын кадыкшылга черлеринге чылда ортумаа-биле ийи миллион хире кижи чылда эмнелге курузун эрткен болза, өңгү беш чылда ол сан барык бүдүн чартык катап көвүдээр.

Ажылчыннар болгаш албанхаакчылар ээлчеглиг шөлээзин-даа манавайн, чүс-чүс база муң-муң километр ыракта курортче бар чытпайн, олар боттарының ындыг кадыкшылга черлеринге кадыын быжыглап ап турар. Бо чорук оларга дыка таарымчалыг. Ол кадыкшылга черлери кижилерниң аарыыр чоруун кызыраарының ажыктыг хевири болу берген болгаш профилактика чорударынга улуг рольду ойнап турар. Хоочураан аарыглыг кижилерниң ындыг кадыкшылга черлеринге эмнедип, дыштанганының соонда биеэги ажыл кылып шыдавас чоруу 30—40 хире хуу кызырлыр дээрзин шинчилелдер бадыткап турар. Ол ышкаш санаторий-профилакторийлер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, ажылчын күжү чедишпези-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээринге дузалап турар. Ындыг кадыкшылга черлериниң четкизин улам ыңай хөгжүдери нийти күрүне ужур-дузалыг апаар чылдар.

(ПМА).

Спорт

«ОЛИМПИЙЖИ ИДЕГЕЛДИҢ» ФИГУРИСТЕРИ

БОНН. (СЭТА). Москва чурттуг дош кырынга танцылаар — Марина Зуева биле Андрей Витман Барыын Германияда Оберстдорф хоорайга фигуристерниң чаңчыл болган маргылдаазынга тиилеп, он үш эжеш танцычыларны ашканнар. Свердловскиден келген Наталья Карамышева биле Ростислав Синицын олар дөрткү черни анаа ээлээн.

Оберстдорфтуң катогунга болган маргылдаага Великобританияның, Францияның, АКШ-тың, Австрияның, Канаданың, ГФР-ниң, Японияның, Румынияның, Голландияның, Финляндияның, Швецияның, Югославияның фигуристери киришкен.

Совет фигуристерниң чаа сезону ол маргылдаа-биле эгелээн. Бо сезонда бистиң сураглыг мастерлеривис болгаш аныяктарывыс киржир хөй маргылдаалар болур. Сезонну 1980 чылдың Олимпий оюннарынга белеткелдиң бирги чадазы кылдыр санааш, тренерлер аныяк спортчуларның белеткелинче онза кичээнгей салып турар. Даараазында ийи чылдарда хоочуннарны солуурларны шилип алыры-биле бо маргылдаалардан элээн перспективтиг аныяктарның бөлүүн шилип алыр.

Фигуристер боттарының тускай календарын «Олимпийжи бүзүрел» деп маргылдаалар-биле ажыдар деп турары таварылга эвес. Бо дээрге Францияда Межев хоорайга 1977 чылдың февраль 5-те болур чемпионатка киржиринге шилилге-дир. Анаа совет команда бир дугаарында киржип турар. Ол ышкаш октябрь 24-те Липецкиге аныяк фигуристерниң бирги делегей маргылдаазы болур.

Бистиң эң шилиндек фигуристеривис «Нувель де Моску» солуннуң шаңналы дээш маргылдаага (декабрь 7—12-де) бир дугаар чыглыр, ооң соонда ай эртпээнде мастерлер Вильнюска январь 5—9-та болур ССРЭ-ниң чемпиону ат дээш маргылдажыр.

Москвага болгаш Вильнюска болур маргылдаалардан Бүгү-эвилелдиң тренер чөвүлели январьның 25—29-та Хельсинкиге болур Европаның чемпионадынга киржир чурттуң шилиндек командазының кежигүннерин шилип алыр аргалыг болур. Март 1—5-те делегейниң эң дээре фигуристери Токиога делегей чемпионадынга киржир.

Фигурлуг чуңгулаашкынның совет мастерлериниң сезону Заполярьеде Оленегорск хоорайга РСФСР-ниң бирги чери дээш апрельдиң төнчүзүнде болур маргылдаа-биле доостур. Анаа чедир ССРЭ-ниң кубогу дээш (март 30—апрель 3-те) Ижевскиге болгаш Донда-Ростовка, Таллинге, Ленинградка, ГДР-ге, Австрияга, Великобританияга, Канадага, Чехословакияга, Польшага, Югославияга болур делегей маргылдааларынга база киржир.

Бистиң мастерлеривис (согур шөйүндүзүн кестирген Сергей Волковтан өскези) амгы үеде чаа программаны белеткеп, аажок хынамчалыг белеткенип турарлар.

Эрткен сезонда улуг маргылдааларга он ийи харлыг Елена Водорезова чедиишкиннерлиг болган: ол Европа чемпионадынга сески черни ээлээн.

Чыл дургузунда Лена өзүп, улгадып, деңзизи үш килограмм немешкен. Ынчалзадаа тренери С. Жук Ленаның халыыры чиик, дидим хевээр арткан деп бадыткап турар. «Чуңгулаары уранчечен болурунче кичээнгей салып, программаның болгаш музыканың бүгү негелделерин чедир күүседип, дамчыдарын кызар бис» — деп, С. Жук чугаалаан. Бо билдингир тренер улуг маргылдааларга Марина Черкасова биле Сергей Шахрайны кийриштирер күзелдиг. Марина чүгле 13 харлыг, ооң эжи Сергей 18 харлыг.

Чаа танцычыларны тренер Е. Чайковская белеткеп турар. 14 харлыг Елена Стороходованы Людмила Пахомованың «хөлегези» дижир апарган (Лена чемпион-биле катай ооң бүгү программазын катаптап, мергежилге кызымаа-биле өөренип турар). Лена-биле 16 харлыг Алексей Бадайкин чуңгулап турар.

Чааскаан чуңгулаарынга ССРЭ-ниң шилиндек командазының курлавыры 16 харлыг Владимир Расчетнов (ону С. Четверухин белеткеп турар), Ленинградтың фигурлуг чуңгулаашкын школазының төлээлекчилери — 13 харлыг Елена Валова, 14 харлыг Жанна Ильина болгаш 12 харлыг Светлана Французова олар деп санап турар.

Ю. СМИРНОВ.

Холзун — магниттиг даг

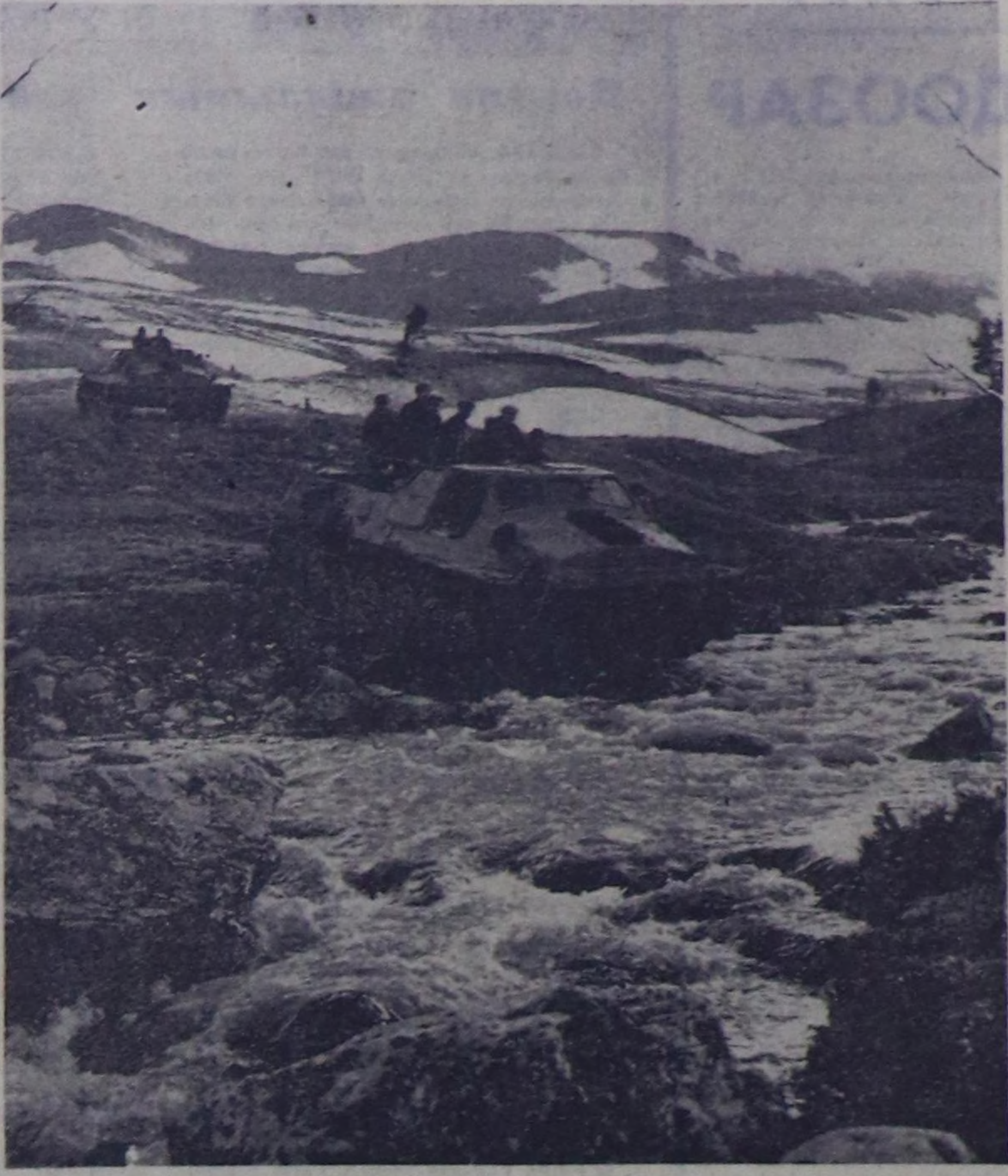

АЛТАЙ КРАЙ. Бедик даглыг черниң берге байдалдарында демир рудаларының курлавырларын соңгу-алтай экспедициязының Холзуннуң геолог-шинчилел партиязы чорудуп турар. Холзун сынының девискээринде Барыын Сибирьде магниттиг рудаларның эң улуг байлак черин тыпкан. Холзуннуң рудаларын Барыын Сибирьниң металлургия комбинадынга ажыглаар деп шиитпирлээн.

Холзун партиязының коллективи бо чылын баштайгы шинчилээшкиннерни доозар деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: ийи муң метр ажыг бедикте турар шинчилел черинге чедир геологтар вездеходтар-биле чоруур.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Ш. А. Дембрель 1973 чылда Кемерово хоорайга амыдырал хандырылга комбинадының фотография курузун дооскаш, Эрзинниң амыдырал хандырылга комбинадынга ажылдап кирген. Шулуу Ашаевич ажылга кызымак, келгеннерге болгаш эш-өөрүнге эвилең бүдүштүг кижи.

Ажылдап эгелээнинден бээр планның онаалдаы үргүлчү ажыр күүседип келген. Бо чылдың баштайгы чартыында комбинаттың фотографиядан кирер 1200 рубль бүдүрүлге планын ол 1345 рубль кылдыр күүсеткен.

ЧУРУКТА: Шулуу Ажаевич Дембрель.

С. ЧАЖЫН-ООЛДУҢ фотозу.

ШИИТПИРЛЭЭР ӨЙҮ КЕЛГЕН

Албанның болгаш амы-хуунуң кандыг чугула харылзаазы турбас дээр, ону почтачы дамчыдар хүлээлгелиг. Бо ажыл бистиинде мынчаар тургустунган.

Почтаны кыжын сүт сөөртүр машиналарның чолаачылары эккээр турган, а кажан малчыннар сүтлуг одарларже көшкен, ыраңгыя чайгы семиртилгеже тайгалаан үеде, оларның чагыткан парлалгазын, чагаа харылзаазын кым-даа чедирбейн турар.

Дыттыг-Тей чайлаанда комсомолчу Д. Ондарның чагыткан солуннарын, журналдарын майдан эгелээш эккеп бербээн. Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозунуң малы үжен ажыг коданда, а ынча аалдың чагыдылгазын дөрт айда чедирбейн келгени канчап-даа таарышпас.

База бир чижек. «Эртемни номдан, эртинени черден тывар» деп үлегер чугаа ужурлуг. Бажың-Алаак суурда библиотеканың малчыннар-биле харылзаазы кошкак. Номчулга конференцияларын чорудары, көжер библиотеканы болгаш кинону организастаары күзенчиг. Ол ышкаш агитколлективтиң ажылын калбартыры, ыраңгыя малчыннарже угландырары негеттинип турар.

В. СОТПА.

1976 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп бүгү черлерге 1977 чылдың солуннарынга болгаш журналдарынга чагыдылга эгелээр.

Чагыдылганы ажылдап турар черинге хөй-ниитиниң тарадыкчыларын дамчыштыр харылзаа салбырларынга, «Союзпечать» чериниң албан черлеринге кылып болур.

Солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алыңар.

РЕССОЮЗПЕЧАТЬ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

7.40—«Ада-иелер, силерге!» Өңнүг.
8.10—ССРЭ-ниң футбол чемпионады. ЦСКА— «Динамо» (Москва). 2-ги таймы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан өңнүг дамчыдылга.
8.55—«Эртенги поезд» деп уран-чечен өңнүг телефильмниң баштайгы көргүзүлгези.
10.30—«Чаа өөредилге чылының эгелээрінге». Дамчыдылгага ССРЭ-ниң чырыдыышкын министри М. А. Прокофьев киржир.
11.00—Медээлер.
11.10—11.20—Чапсар.
11.20—Өңнүг мультфильмнер программазы: «Циркте уруг», «Рекс-космонавт».
11.50—«Шупту чүвени билип алыксаар мен». Өңнүг киножурнал.
12.00—«Эртенги почта». Музыкалыг өңнүг программа.
12.30—«Кадыкшыл». Эртем-нептередилгелиг өңнүг программа.
13.00—«Африкага ужуралдар» (АКШ) деп циклден «Тыпкаш, чок кылыр» деп уран-чечен өңнүг телефильмниң баштайгы көргүзүлгези.
13.50—«Музыка календары». Өңнүг.
14.15—«Амытаннар делегейинде». Журналист В. М. Песков эрттирер. Өңнүг.
15.15—«Кинопанорама». Кинокритик Г. А. Капралов эрттирер.
16.50—17.00 — Чапсар.
17.00—«Үе». Информастыг программа.
17.30—«Бистиң адрезивис — Совет Эвилели». Өңнүг.
19.00—«Кижи. Чер. Октаргай». Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов эрттирер. Өңнүг.
19.30—«Спортлото» тиражы. Өңнүг.
19.40—Эстрада концерти. Өңнүг.
20.00—Медээлер.
20.15—«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». «Скиф базырыктарының эртинелери». Өңнүг.
20.40—«Айыыл чок шимчээшкин». Өңнүг.
21.10—Концерт.
21.25—«Эртенги поезд» деп уран-чечен өңнүг телефильмниң баштайгы көргүзүлгези.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаар. Барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 11—16, өске арткан-нарынга 21—26 градус изиг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 21—23 градус изиир.

РЕДАКТОР
В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АВГУСТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ай хат» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «А-дыр, сени шиңме» (6—7 үндүрүлгези) 9.25, 10.55 «Бо дүвүрээзинниг кыш» 12.25, 14.05, 16.05 «Эңдере бүдүрери» (2 серияльг) 17.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Динго деп черлик ыт» 15.00, 16.50, «Павел болгаш Павлинка» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сээң өлүрериң манаайн» 15.00, «Дываажаң оранының дүлгүүрү» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Каразыышкын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариат тың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16331. ЧАГЫГ № 1753.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин, Кравченко кудумчузу бажың № 1).
ТС—01155.